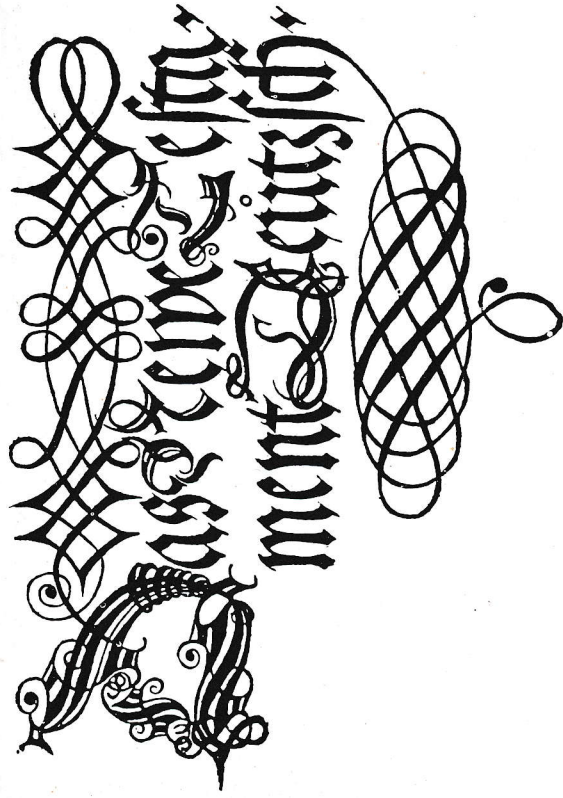

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 2 1982 PRIS 15 KR

Tonsättaren Carl Nielsen
Nationalstaten Afghanistan
Lucas Cranach – upprorets
grafiker
Vid läsningen av Proust

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Styrelse:

Gun Kessle, ordförande
Ulla-Britt Antman, ansvarig utgivare
Kerstin Nordfors, kassör

Kent Begler

Christina Ericsson
Jan-Olof Erlandsson
Annelie Jordahl

Siwe Raadik

Margareta Zetterström
Håkan Ågren

Gunilla Karlsson

To my Gustavsson
Magnus Sæmundsson

Gatuadress: Hornsgatan 170, 2 tr.

Postadress: 117 28 Stockholm.

Telefon: 08-84 73 14

Mottagning: måndagar 18-20.00

Postgiro: 35 60 72-9

Bankgiro: 324-1262

Prenumeration: 55,-/4 nr

Stödprenumeration: 100,-/4 nr

Medlemskap: 250,-

Årsavgift 50,-

Förr och Nu ägs av föreningen
med samma namn.

Föreningens paroller är:

• FÖR EN FOLKETS KULTUR

• FÖR EN FOLKETS HISTORIA

• FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-

OCH TRYCKFRIHET

• ANTIIMPERIALISM

Innehåll

Gun Kessle. Ledare.

Henry Larsson. Ett porträtt av tonsättaren Carl Nielsen.

Anders Sundelin. Bildandet av nationalstaten Afghanistan.

Jan Myrdal. Rådä Balzacs grav!

Jan Myrdal. Upprorets grafiker.

Svante Svensson. En folkets bibel.

Lars André. Mondän reflex.

Jan Kunicki. Dikter.

Bengt Berg. Dikter.

Anders Björnsson. Bo Bergmans "Arbetare". En medkännande och pessimistisk dikt.

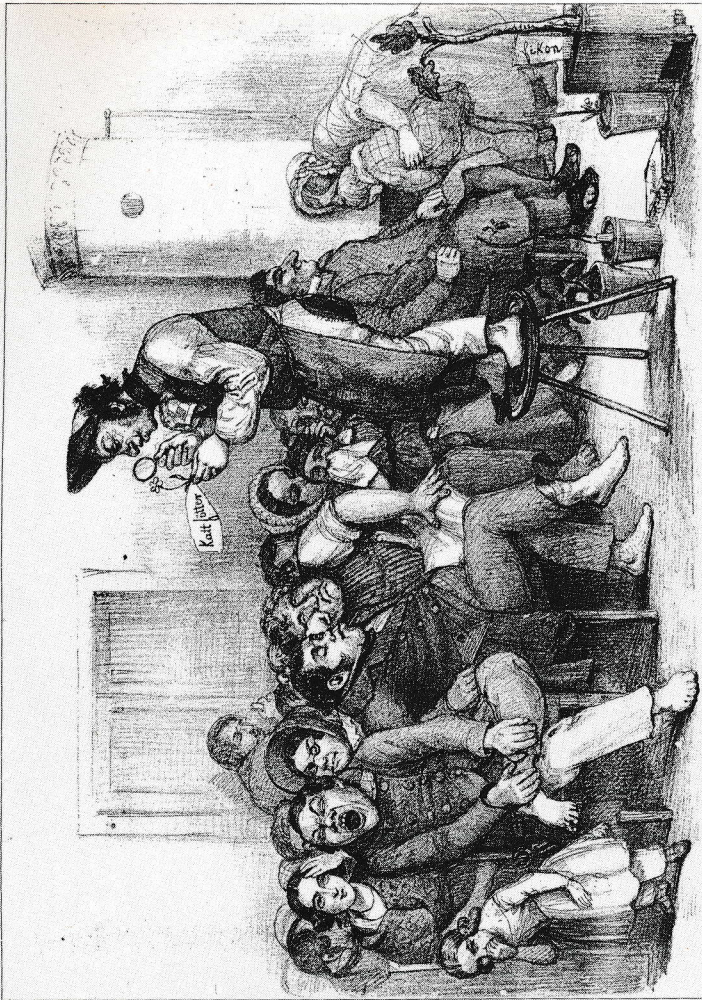
Sven O Bergkvist. Folkbildning – ingen självklarhet.

Bokanmälningar.

4
6
19
30
31
44
47
52
54
56
58
61

Omslag: Hertig Johan den ståndaktige. Lucas Cranach d.ä. c 1525.

Baksida: Titelblad till Luthers översättning av Nya Testamentet tryckt år 1522. Lucas Cranach var samman med Christian Döring förläggare till utgåvan. Den utformades också i Lucas Cranachs verkstad. Se vidare artikel sid 31!

Skomakaren kommer att underhålla sin praktik med föreläsningar

Skomakaren kommer att underhålla sin praktik med föreläsningar.
Litografi av Fritz von Dardel.

Ledare

Den här litografien gjorde konstnären Fritz von Dardel mot folkbildningsarbetet i mitten på förra seklet. Det luktade illa om folkets fötter och skomakaren som talade om blom-mor var löjlig. Folkets kultur var en dumhet att skratta åt.

Men det var denna skomakare och hans likar som en gång byggde upp alla folkrörelser och lade grunden till det goda i det modärna Sverige.

Till det onda hör att Fritz von Dardels förakt för folkets kultur också utvecklats. Ständigt söker nya herrar förklara att varje arbete för folkets kultur är dåligt och dumt och löjligt.

Men vi i FÖRR OCH NU fortsätter att arbe-

ta på det sätt som skomakaren gjorde när han utvecklade folkbildningen under det att herrar som Fritz von Dardel hänflinade.

Men vi behöver vara fler i arbetet. Vi gör den här tidskriften med egen kraft och på frivilligt arbete. Vi tar inget stöd från kulturrådet; vi står inte med hatten i hand i något departement eller hos någon kulturintresserad företagare.

Det är varken ära eller karriär på att arbeta med Förr och Nu. Det kan man se på styrelsens sammansättning. Vi är den enda vanliga kulturorganisation där kvinnorna är flertal och har de ansvariga posterna. Men det är inte ideologi. Det har bara blivit så för att vi inte

håller oss med könsroller i arbetet.

Men vi behöver vara fler. Vi träffas var måndag för att planera arbetet och utföra det. Vi behöver fler aktivister i alla led av arbetet. Det är vi själva som är ansvariga.

1) Den som är intresserad av att delta i bokmänningsarbetet bör kontakta de ansvariga för den avdelningen:

Lars Andrée och Marianne Fors
Fridhemsgatan 46 B
852 42 Sundsvall
tel 060-11 70 24

2) Vi behöver aktivister på olika ställen i landet som tar kontakt med tidningar och tidskrifter och lokalradion och biblioteken och vad det nu kan vara och gör dem uppmärksamma på artiklar vi kommer med. De som vill

utföra sådant arbete bör ta kontakt med oss i Stockholm.

3) Vi behöver aktivister som kan hjälpa till med att arbeta med layout och montering och annat praktiskt.

Vi på Förr och Nu har alltid arbetat som en grupp där vi tillsammans diskuterar och utför arbetet enligt de riktlinjer som demokratiskt beslutats. Kom med!

Skriv till oss eller ring till oss måndagar 18-20

Telefonnumret är: 08-84 73 14

Adressen är:

Förr och Nu, Hornsgatan 170, 2 tr,
117 28 Stockholm

Gun Kessle

Du som skriver – amatörteatern behöver din hjälp!

Vi har med stor glädje sett att intresset för amatörteater växer. Fler och fler grupper bildas, men då så många grupper består av övervägande kvinnor/tjejer finns stora svårigheter att hitta lämpliga pjäser. De som finns har tyvärr övervägande manliga roller.

VIBEHÖVER PJÄSER MED MÅNGA KVINNLIGA ROLLER!! SKRIV!

Intresserade hör gärna av er till

Arbetsgruppen för fler kvinnliga roller i dramaten

ATR/Amatörteaterns riksförbund

c/o Britta Falk

Box 209

776 00 Hedemora

Ett porträtt av tonsättaren Carl Nielsen

av Henry Larsson

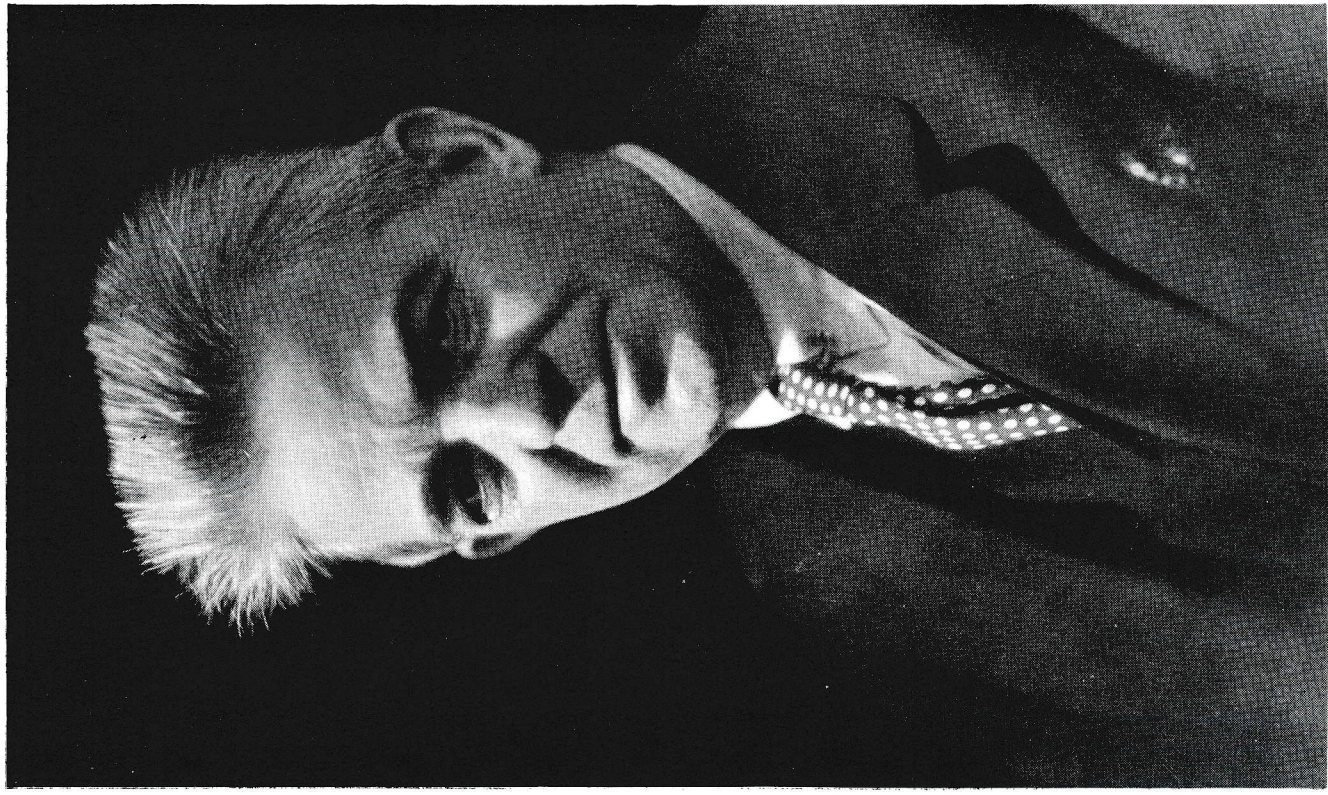
■ Artikelförfattaren tecknar ett porträtt av den store danske tonsättaren Carl Nielsen. "Med sin starkt egenartade musik skulle han lyfta den danska tonkonsten upp ur dess provinsialism mot höjder som den tidigare kanske aldrig hade nått", skriver han bland annat.

Förra året var det 50 år sedan den danske tonsättaren Carl Nielsen gick ur tiden. Det finns anledning att för Förr och Nus läsare presentera denne man, en av de mest betydelsefulla kompositörerna i brytningen mellan romantik och 1900-tal vars insats i danskt och nordiskt musikliv hade en alldeles särskild tyngd och bredd.

För eftervärlden har väl Carl Nielsen varit den som man främst förknippar med det specifikt danska kynet inom musiken. Den pastoral, långsamma satsen i hans första symfoni, den lyriska humoresken Fynsk Foraar eller de otaliga sångerna i folkvisestil, skulle inte kunna ha någon annan än en dansk som upphovsman. Men han var också en modernist och nydanare som hade svårt att bli accepterad i den något inskränkta och konservativa köpenhamnsmiljön. Men först en kort tillbakablick i dansk musikhistoria.

Den är naturligtvis i hög grad förknippad med den allmänna musikutvecklingen ute i Europa. Liksom för andra mindre stater i skuggan av de musikaliska stormakterna Tyskland, Italien och Frankrike, är den till stor del, åtminstone fram till 1800-talet, historien om importerade musiker och tonsättare. Många av dessa hade emellertid en förvänsavård förmåga att kunna acklimatisera sig i landet och de första impulsivande bidragen för utvecklandet av en dansk nationell stil togs i sångspelets form av inflyttade italienare som *Scalabrini* och den på sin tid mycket kände *Sarti*, vilka verkade en tid som kapellmästare i Köpenhamn under andra hälften av 1700-talet.

Tysken *Peter Schulz* (1747–1800) sångspel Høstgildet (1790), en patriotisk lovsång till det danska åkerlandet och till den sedan två år tillbaka, från livegenskapen frie bonden, hade

Carl Nielsen i Göteborg 1929.

stor framgång med sin pastorala och folkviser influerade musik. "Schein des bekannten" var Schulz' motto för sina sångspel, dvs musiken skulle ha ett drag av folkmusik som var bekant för envar.

Den runt 1800 gryende romantikens danska portallfigur blev också två tyskar vid namn *Friedrich Weyse* (1774–1842), en av Danmarks förnämsta romanskompositörer och *Friedrich Kuhlau* (1786–1832), känd bl a för sina talrika och charmfulla pianosonater som knappast kan ha undgått någon som pallrat sig upp till pinnhållet ovanför Für Elise, och för musiken till skådespelet *Elverhøj* (1828).

Men det skulle dröja en bit in på 1800-talet och till och med efter nationalromantikens genombrott innan ett mer markant danskt drag på allvar skulle göra sig gällande inom konstmusiken. Den danska national-romantiska musiken skulle, liksom i andra länder, komma att inlemmas element av den inhemska folkmusiken. Jämfört med den övriga skandinaviska folkmusiken, är den danska rätt idyllisk och mild, liksom avrundad i melodiken. Mild och måttlig skulle också den danska romantiken bli, förbunden som den var med klassicistiska traditioner som tex Holbergs komedier och Schulz' och Weyses enkla och kultiverade folklön.

Danmarks mest betydande tonsättare under 1800-talet, den förste av vikt som var av renodlat danskt ursprung (jfr Söderman i Sverige), och den förste efter barockmästaren *Dietrich Buxtehude* (1637–1707) som förmådde väcka ett större intresse för dansk musik ute i Europa, var *Niels W Gade* (1817–1890). Han komponerade, i en av Mendelssohns starkt påverkad, balanserad, romantisk, form-säker stil. Gade fick ett enastående inflytande på dansk musikliv. Han stod i spetsen för Musikföreningen i Köpenhamn i 40 år och gjorde föreningen till ett centrum för dansk musikkultur. Han blev också ledare för Köpenhamns musikkonservatorium där han som en av sina sista elever skulle få Carl Nielsen. Trots Gades starka ställningstaganden för den traditionsbundna, klassicistiska romantikern, företräd av främst Mendelssohn och Brahms och hans ogillande av nytyckarna

Niels Målare tillsammans med fyra av sina söner 1912. Carl Nielsen tredje fr v.

Lizts och Wagners pretentiösa och svulstiga musikfilosofi, var det ändå han, som trots motstånd från Musikföreningen, introducerade dessa för den danska publiken.

Det är ändå märkligt, att trots det bedömande inflytande den högljudda Wagner fick på stora delar av europeisk musik i slutet av 1800-talet, märks inte många spår i dansk musik. Det konservativa, men i grunden sunt anti-wagnerska klimatet, som förutom av Gade också företräddes av sådana som J P E Hartmann, Peter Heise, C F E Horneman och norrmannen Johan Svendsen utgjorde en effektiv fördämning gentemot locktonerna från "framtidsmusikens" apostlar.

I Sverige däremot var man mer mottaglig, och den typen av senromantiska kompositörer i till stor del wagnersk anda, som Hugo Alfvén, Wilhelm Peterson-Berger, Andreas Hallén och andra utgjorde, fanns knappt i Danmark.

Då stora delar av det europeiska musiklivet simmade i säsen av övermåttade, outgrundliga, efterromantiska och impressionistiska klanger och harmonier, framträdde alltså Carl Nielsen. Han skulle inte bara föra den danska musiken ut ur den visserligen måttliga, men ändå romantiska epoken och in i den moderna 1900-talsmusiken, utan också förhindra uppkomsten av efterromantiska strömningar. Med sin starkt egenartade musik skulle han lyfta den danska tonkonsten upp ur dess provincialism mot höjder som den tidigare kanske aldrig hade nått.

Carl Nielsen, som tillhörde samma generation av tonsättare som Sibelius, Mahler, R Strauss och Debussy, föddes på den fynska landsbygden 1865. Hans far var målare och bymusikant. Som sjunde barnet i en skara på tolv växte han upp under mycket knappa men harmoniska förhållanden. Han blev tidigt förtrogen med det dagliga tunga arbetet på landet. Som liten lärde han sig spela fiol av fadern och fick ofta följa med denne för att spela till dans vid böndernas fester. Där gav han för första gången prov på sin kontrapunktiska talang genom att i de ackompanjerande understämmorna improvisera motgående melodier, ofta synkoperade:

"Jeg opdagede, at de akkompagnerende Musikanter morede sig med at sætte afvekslende og frie Understemmer till Melodierne, og det blev snart min største Lyst at udføre en af disse Stemmer og paa forskellig Maade bryde Rytmen."

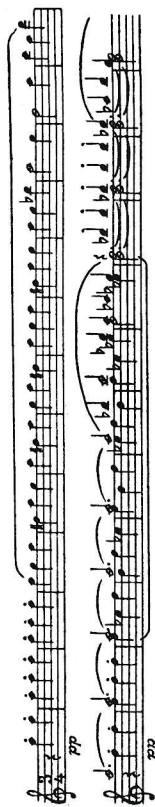
skriver han i sin fina barndomsskildring från 1927, *Min fynske barndom*.

Som medlem i traktens amatörorkester lärde han också snart känna den "lätta" klassiska musiken. Man spelade valser, polkor, operauvertyrer av tidiga 1800-talsmästare och symfonisatser av Mozart och Haydn. Vid 14 års ålder blev han anställd som militärmusiker i Odense där han spelade signalhorn och altbasun. I Odense blev han också bekant med en gammal världshuspiant som för första gången fick upp den unge Carls ögon för den högre konstmusiken och då i synnerhet Bach.

Med ekonomiskt stöd av vänner i Odense, som hade uppmärksammat Nielsens kompositöriska talang kom han 1884 in på Musikkon-servatoriet i Köpenhamn. Där fick han bl a den åldrade, jämsides med Gade mest betydande danske tonsättaren under 1800-talet, J P E Hartmann, i teori, den så småningom av Nielsen mycket uppskattade Orla Rosenhoff, likaså i teori samt N W Gade i musikhistoria.

Efter några smärre kammarmusikaliska verk fick Nielsen sin första publika framgång med *Liten svit för stråkorkester* som urupfördes i Tivoli 1888. Det är ett konventionellt, men friskt och melodiskt förtjusande litet verk som fortfarande är ett av Nielsens populärare. 1889 fick han plats som andre violinist i Det Kongelige Kapel som under Johan Svendsens konstnärliga ledning höll en hög standard och tillika hade en bred och omväxlande repertoar. Från orkesterdiktet lärde Nielsen känna

Wagners musikdramer, vilka hänförde honom och efter att ha upplevt hela Nibelungens ring i Dresden 1890 skriver han i sin dagbok: "Jeg beundrer Wagner och finder, han er den største Aand i vort Arhundrede."

Ett mycket typiskt nielsenslut: motiv ur fjärde symfonin med upprepning av samma ton och små intervall.

Men Nielsens begeistring inför Wagner skulle visa sig vara tillfällig och till eftervärlden har han gått som en av dennes häftigaste antagonister. I den alldeles utmärkte, och sedan den kom ut 1925 mycket spridda och berömda essäsamlingen *Levande musik*, i vilken han klargör sin inställning till olika musikaliska problem, gör han upp räkningen med wagnerianismen:

"Det är inte bara de stora intervallen, som gör detta motiv så banalt – ty Mozart överbjuder det i detta hänseende i en av Sussan- nas fraser i Figaros bröllop med ett tonsteg – men det är smaken, det 'überschwengliche' och osunda i Wagners motiv, som man inte kan stå ut med. – Mot denna smakriktning i musik finns det ingen annan medicin än att odla de första grundläggande intervallen. Man måste visa de övermåttat, att ett melodiskt terssprång bör betraktas som en Guds gåva, en kvart som en upplevelse och en kvint som den högsta lycka. Tankelöst frosseri undergräver hälsan. Vi ser alltså att det är nödvändigt att upprätthålla förbindelsen med det ursprungliga."

Någon påverkan av Wagner går inte heller att hitta i Nielsens musik. Däremot står han i sin första symfoni i g-moll (1894) stadigt i den brahmska traditionen med dess strama och motiviskt och stundtals polyrytmiskt mycket genomarbetade orkesterstil. Symfonin är Nielsens första verk i den större formen och

blev en stor framgång vid uruppförandet. Den är inte alls något epigonverk utan visar genast upp några av de drag som även senare skulle komma att känneteckna Nielsens musik: detaljerna överraskningarna (det bryska *C-dur-*

överlag var positiva så blev det dock med tiden allt fler som ställde sig oförstående till de nya klangerna. Efter framförandet av *Symfonisk svit för piano och violinsonaten i A-dur* skrev Charles Kjerulf i Politiken att de var "meget grönnre och umodne Frugter af en rent ud sygelig Trang til at ville og skulle skrive anderledes og nyere Musik end alle andre."

Inte riktigt vad man förväntade sig var heller Nielsens första opera *Saul og David* som uruppfördes 1902. Det var ingen "nationell" opera i den nationalromantiska andan som Peter Heises *Drot og Marsk* eller Hartmanns *Liden Kirsten*, två av de mest betydande danska 1800-talsoperorna. Ämnet var gammaltestetiskt och där finns ingenting som påminner om vare sig italiensk ariaprakt eller wagnersk talsång och ledmotivsteknik. Istället an-

sluter sig Nielsen till äldre stilideal före romantiken som Händels oratorier och Glucks operor. Det bibliska ämnet och körens centrala roll i *Saul og David* närmar verket oratoriet. (En likhet med t ex Saint-Saëns *Samson och Dalila*.) Kritiken ställde sig kallsinig och menade att operan inte var tillräckligt livskraftig för att kunna hålla sig kvar på scenerna. Chockad var man också över de djärva dissonanserna i det berömda förspelet till andra akten. Någon publikopera har *Saul og David* inte blivit, men det beror inte på någon bristande kvalitet i verket. Den är naturligtvis inte lika omedelbar som Nielsens nästa opera *Maskerad*, men den har heller inte satts upp i nämnvärd utsträckning och getts tillräcklig chans att få komma till sin rätt.

Redan i dessa sina tidigare verk kom

Carl Nielsen tillsammans med ensemblen i *Saul og David* på Stora Teatern i Göteborg 1928. Denna uppsättning var den första av operan utanför Danmark. Sittande mitt på bilden ses den berömda norska sopranen Kirsten Flagstad som sjöng den kvinnliga huvudrollen Michal.

Nielsen att avvika från senromantikens klangdyrkan och kromatiskt överlastade melodik. Han betonade själv rytmen och melodiken som de viktigaste musikaliska elementen och använde sig ofta av kyrkotonala vändningar från äldre musik. Ett mycket typiskt melodiskt drag är det likaberättigande han ger stor och liten ters och septima. Även i sin inställning till den sk programmusiken och dess anspråk på att i musiken skildra utommusikaliska förlöpp avvek han från senromantikernas ofta litterärt associerade musik. Programmusiken, vars typiska musikaliska uttrycksform är den symfoniska dikten hade sina främsta upphovsmän i Berlioz, Liszt och Richard Strauss. I Levande musik utvecklar han sin uppfattning:

”När nu musiken alltså inte på något vis kan uttrycka konkreta tankar eller handlingar och dess förhållande till ordet aldrig kan bli annat än dekorativt-belysande, så kan den ännu mindre uttrycka ett helt, långt, sammanhängande program. Och ändå finns det för ögonblicket – särskilt i Tyskland, metafysikernas ruvnäste – en rad tonsättare, som odlar denna riktning. Det skulle vara högst intressant att få höra, vad de olika åhörarna skulle kunna få ut ur ett stycke programmusik, till vilket man inte hade utlämnat nyckeln. Så mycket är säkert: inte en enda skulle gissa rätt och man skulle dessutom göra den upptäckten, att de flesta åhörarna – när fantasiens slussar en gång väl öppnats – har tendenser att lägga till allsköns bråte och gå vida längre än den mest poetiske musikanter.”

Musiken var enligt Nielsen *liv* och helt autonom gentemot andra konstarter. Han vände sig med skärpa mot att använda andra konstnärers begrepp för att ”förklara” eller ”beskriva” musiken och underströk den betydelse han verkade i sig hade för den musikaliska inspirationen. I ett brev till Wilhelm Stenhammar 1911 kritiserade han vissa kompositörer som han ansåg hade gått bakvärd väg:

”De begynder med duften, poesin, bloms-

ten, toppen af kunsten i stedet for med roden, jorden, plantningen og formeringen. Med andre ord: de begynder med at udtrykke stemninger, følelser, farver og fornemmelser i stedet for at laere stemmeføring, kontrapunkt osv.”

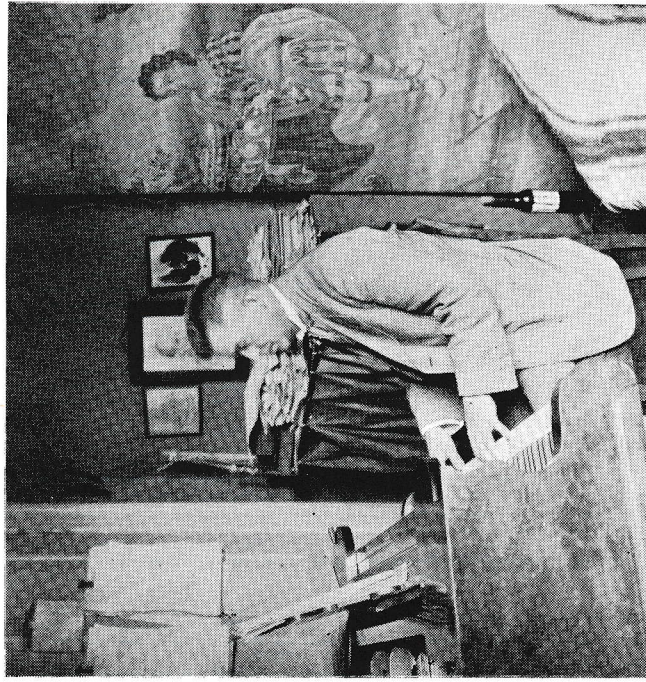
Hela sitt liv hänvisade Nielsen till sin enkla och lantliga uppväxt, sin förtrogenhet med spelmanstraditionen och den fynska folksången, som avgörande för sin konstnärliga hållning. Därvidlag liknar han tonsättare som t ex Dvořák och Brahms, vilka också kom från mycket enkla förhållanden och bibehöll en folklig syn på arbete och hantverk och då naturligtvis musikaliskt sådant. Nielsen sa vid ett tillfälle att även om många tyckte att hans musik lät illa så skulle i alla fall ingen kunna klandra honom för hantverksmässigt fusk.

Aversionen mot programmusik var dock inget hinder för att han skulle sätta programmatiska titlar på sina tre kommande symfonier. Den andra, med underrubriken *De fyra temperamenten*, inspirerad av en lustig tavla på en själländsk ölkrog, urupfördes 1902 och syftar på människans fyra grundstämningar: kollektisk, flegmatisk, melankolisk och sangvinisk. Men det är inte programmusik i egentlig mening. Vi lämnar ordet till Nielsen igen:

”Men finns det då alls ingenting i programidén, då så många konstnärer och däribland så många begåvade – har befattat sig därmed? Jo, men endast få förmår att dra den rätta gränslinjen mellan fantasi och möjlighet. Men musiken då? Om man inskränker sig till en kort antydan eller titel, så kan ju musiken från flera sidor och på många sätt belysa och framhäva, liksom vi såg det i dess förhållande till ordet. Naturligtvis, men programmet eller titeln måste då i sig själv innehålla ett stämnings- eller rörelsemotiv, men aldrig ett tanke- eller konkret handlingsmotiv.”

Det är den näst sista typen av programtitlar hans tredje och fjärde symfonier skulle få; *Sinfonia Espansiva* och *Det uteslukkede*. (I själva verket var han inte fullt så antipro-

Nielsen under arbetet på Sinfonia Espansiva.

grammatisk som det kunde låta i Levande musik. Därom vittnar faktiskt hans åtskilliga verk med programmatiska titlar som t ex Helios-uvertyren, som skildrar solens bana på himlen, Saga-Drøm, Pan och Syrinx eller En fantasiresa till Färöarna.)

Om de två första symfonierna till stor del fortfarande var förankrade i Brahms orkestervärld så kan man inte säga det om Espansivan. Den tillkom 1911 och är kanske den mest kända av hans sex symfonier. Första satsen är särskilt berömd för sin energi och tonala spännvidd. Den andra avsatsen, en pastoral med obligata textlösa sopran- och barytonstämmor blev också mycket uppskattad. Idén att lägga människoröster i en symfoni var inte ny. Det hade redan Beethoven, Mendelssohn (Lobgesang) och Mahler gjort, men i dessa symfonier var det fråga om rena vokala solistinslag med text. I Espansivan deltar mänsklig skostämmorna i den symfoniska väven på samma villkor som andra instrument i orkestern. Efter försök att först få symfonin uppförd i Tyskland urupfördes den på Kongelige

1912 och lade kritiken fullständigt för sina fötter. Tom den under en längre tid oförstående Kjerulf menade att Nielsen inte hade skrivit ”sundare, ärligare och viktigare musik”.

Även om det var som symfoniker Nielsen skulle få internationellt erkännande, så skulle han främst komma att skriva musik i de flesta med tiden musikaliska genrer. Hans tilltagande popularitet efter sånger som Du danske Mand (1906) och Jens Vejmand (1907) visade sig i ett ökat antal beställningsverk för olika tillfälliga ändamål som t ex Polyteknisk Laereanstalts 100-årsjubileum eller Foreningen til unge Handelsmaends uddannelses 50-årsjubileum. Nielsen levererade en mängd sådana tillfällighetskantater och ansåg sig inte alls stå över den typen av uppdrag.

I sin andra och sista opera, *Mascrad* (1906), ett mästerverk helt i klass med de största av komiska operor, i vilken han låtit visa sin humoristiska ådra och sin med Mozart besläktade talang för musikalisk-psykologisk karaktäristik, blommar för första gången i större omfattning hans folklighet och förkär-

Fra det kgl. Teaters Opera-Première i aften.

Carl Nielsen dirigerar Masceraad.
Karikatyr i Politiken dagen efter
premiären 1906.

lek för den folkligt diatoniska musiken. Att Nielsen satte Mozart som den störste av kompositörer är känt, inte minst genom den berömda essän Mozart och vår tid (1906) som även den ingår i Levande musik. I Mozartskanden har också Nielsen skrivit Masceraad som bygger på Holbergs komedi med samma namn. Om inte Saul og David hade förutsättningarna att bli en dansk nationalopera så har tveklöst Masceraad haft det. Ett visst motstånd mot att omarbete Holbergs text för opera fanns dock till en början i ortodoxa Holbergbeskyddarkretsar. Men idag framstår Masceraad som den kanske yppersta av danska operor och är det mest älskade musikdramatiska verket i Danmark av en dansk. Att Masceraad med åren inte har blivit den internationella publikopera den tveklöst förtjänar kan man undra mycket över. Den har överhuvudtaget knappast ens uppförts utanför Danmarks gränser. I Göteborg sattes den upp 1930, i Oslo i början på 70-talet och på Stockholmsoperan först 1978(!). Är det den specifikt danska i handlingen som ligger den i fatet? Knappast, där finns ju ingenting trångt provinsiellt som skulle ha hindrat den från att åtminstone ha fått publiktycke i övriga Norden. I Nielsens

musik finns dessutom åtskilliga musikaliska pärlor som tex Magdelones dansscen, den strålände kvintetten som avslutar första akten eller den berömda Hanedansen. Lika lite som i Saul og David är det här fråga om någon pastischartad musik. Den är personligt nielsensk, men där finns dock stildrag som för tankarna till den sk lättare genren inom 1800-talsoperan.

1908 efterträdde Nielsen den äldre Johan Svendsen som 2:e kapellmästare vid Kongelige. Teatern var infekterad av intriger och kiv och atmosfären där blev olidlig för honom, speciellt som han också ständigt måste finna sig i förmyndaraktiga tillrättavisningar från 1:e kapellmästaren Fredrik Rung. Nielsen hade också avvikande uppfattningar vad gällde repertoarpolitiken på Kongelige och han var inte heller tillräckligt tekniskt driven som dirigent för att i längden kunna utöva ledarskapet över ensemblen. 1914 sökte han avsked från Kongelige och hamnade i styrelsen på Musik-konservatoriet där han också undervisade i komposition och teori. Samma år inledde han också sitt omfattande samarbete med vännen och kyrkomusikern Thomas Laub för att tillsammans med denne reformera den danska

Tungt piano. $J = 100 =$

Första sidan ur originalmanuskriptet till femte symfonin.

folksången och popularisera goda texter av danska diktare. Nielsen och Laub knöt an till Schulz' motto "Schein des Bekannten", dvs de komponerade nya melodier i folkvisestil. Laub var ingen anhängare av Nielsens musik. Tvärtom, han ansåg att musikhistorien slutade med Schubert 1820 och att Nielsens skapelser var "helvetet". Han var en gammaldags kyrkans man, förankrad i kyrkotonarter och överhuvudtaget i det fast tonala systemet. Han var

anhängare av den praktiskt användbara kyrkliga och folkliga musiken och betraktade med avsky romantikens sentimentalisering och ödeläggande av den genuina kyrkosången. Nielsens "absoluta musik" och tonala respektlöshet hade han inget till övers för. Dennes religiositet var ju inte heller annat än rätt konventionell.

Men på avgörande punkter sammanföll dock deras uppfattningar. De var båda antiromanti-

ker, fast så att säga på varsin sida om romantiken. De hade båda den djupaste respekt för äldre tiders tonkonst som Palestrina och den gregorianska musiken. De hade en liknande känsla för de rena intervallerna i melodiken och de hade en liknande inställning till den musikaliska folkbildningen (Nielsen ägnade överhuvudtaget ett stort intresse åt den musikaliska folkbildningen, både i sitt komponerande, där *Klavermusik for Smaa og Store*, 24 femtonige Smaastykker alle Tonarter (1928) utgör ett underbart bevis, och i flitigt föredragshållande.) Dessa likheter skulle visa sig vara fruktbara och 1914 blev deras gemensam-

ma samling *En Snes danske viser* till. Med Nielsens kommande, egna samlingar *Tyve folkelige melodier* (1921) och *Ti danske Smaasange* (1926) hade han även brutit med 1800-talets romanskonst. Den genomkomponerade lied- eller romansformen, som med förkärlek hade omhulats av romantikens tonsättare och som i Danmark hade haft en påfallande hög kvalitet i tonsättare som Peter Heise och Lange-Müller, hade lämpat sig alldeles utmärkt att odla i den borgerliga hemmamiljön. Den hade nu övergivits av Nielsen för en för-
enklning till strofisk form, dvs samma melodi upprepades från vers till vers. De här sångerna

"Dagens vers" ur *Berlingske Tidende* den 8 juni 1925.

Tegn. af Jensenius. B. T. 8. Juni 1925

Carl Nielsens Symfonier
er kendt fra Syd til Nord,
men hvilket af hans Værker
har sat sig dybest Spor?
Det er saameend „Jens Vejmand“,
den kære Melodi,
der var en Landeplage
i 1909.

blev snart var mans egendom i Danmark och befäste Nielsens folkliga popularitet, i synnerhet efter samarbete med folkhögskolekretsar och utgivandet av *Folkehøjskolens Melodibog* 1922.

Parallellt med odlandet av dessa diatoniska, strofiska visor fortsatte Nielsen sitt symfoniska skapande i den högre skolan där han tog ytterligare kliv bort från den traditionella formen och klangen. Vid tiden runt första världskriget uppstod de storslagna fjärde och femte symfonierna. Den fjärde symfonin, vars undertitel Det uudslukkelige den stockholmska publiken trodde syftade på det danska folkets outsläppliga hat gentemot tyskarna, hade naturligtvis ett fredligare idénnehåll än så. "Musik är liv, och som sådant outsläppligt", menar Nielsen i sin förklaring till verket, vars fyra satser övergår i varandra utan uppehåll.

Den femte symfonin av några oförstående själar kallad "smutsig skyttegravsmusik" hade något svårare att gå hem hos publiken med sin stundtals dels djärva polytonalitet och sina orgiastiska trumkaskader. I Stockholm flydde stora delar av publiken konsertsalen i rena förskräckelsen då den uppfördes där 1924. Överhuvudtaget har Nielsen haft svårare att bli accepterad i Stockholm än i Göteborg, där han bodde periodvis ett par år runt 1920, och där han hade en fast vänkrets runt bl a Wilhelm Stenhammar. Den femte symfonin är emellertid ett enastående mästerverk vars första del har en övervältigande suggestiv kraft framvuxen ur det envisa och avbrutna tremolot i altioleerna. Ett "skapelsens epos" har symfonin blivit kallad. Detta tremolo, ett snabbt upprepande av samma två toner är åter ett exempel på Nielsens metodik. Ibland har man talat om Nielsens "en-tonsmelodier". Han var överhuvudtaget mycket försiktig i användandet av alltför ymniga melodier eller stora intervaller i sina verk, vilket man ju kan ana sig till efter att ha tagit del av det kända, tidigare citerade uttalandet i frågan.

Mitt i arbetet på den femte symfonin komponerade så Nielsen på beställning sin musikaliska kärleksförklaring till sin födelseö Fyn, som han aldrig glömde och som han också ägnat ett kärleksfullt kapitel i Levande musik.

Den lyriska humoresken *Fynsk Foraar* för soli, kör och orkester uruppfördes i Odense 1922 och är ett av de allra mest älskade och älskliga danska musikstyckena överhuvudtaget. Det består av en rad enkla och homogena körstycken och solosånger som naturlyriskt och humoristiskt berättar om vårens ankomst till Fyn. Tenorsången "Den milde dag er lys og lang" är en av Nielsens allra vackraste melodiska skapelser och mitt i den ystra dansvisan som avslutar verket, efter att musiken plötsligt har stannat upp, sjunger de tre solisterna till stråkarnas tremolo ett litet prov på Nielsens polyfona linjekonst. Det är som om han ville sammanföra det enkla med det svåra och sammanföra de två stråken i sin personlighet.

Efter den mäktiga femte symfonin och *Fynsk Foraar* vänder sig Nielsen mot ett mer kammarmusikaliskt uttryck, även i de större orkesterverken som sjätte symfonin, flöjtkonserten (1926) och det sista verket i den större formen, den märkliga klarinettkonserten (1928). Denna period inleddes med den subtila blåskvintetten (1922), ett verk där Nielsen med särskild omsorg försökte ta fasta på de deltagande instrumentens olika individuella karaktär och uttryck, och som är ett av hans populäraste verk från senare år.

I verken från 20-talet är tonspråket ofta djärvt modernistiskt. Nielsen slog sig aldrig till ro och nöjde sig med en särskild stil. Han sökte sig hela tiden mot nya uttryck. Detta illustreras tydligast av raden av sex symfonier, som trots att han komponerade mästerligt i de flesta genrer, ändå utgör ryggraden i hans produktion. Hur långt är det inte mellan den fortfarande i klassisk tradition förankrade första symfonin och den sista symfonins tjugotalsexperimenterande? Ändå framstår båda som så nielsenska.

Harmoniken ägnade han inget avgörande intresse. Då han betraktade rytmen och melodiken som de bärande elementen kom denna oftast att bli en funktion av dessa. I det hänseendet visar han släktskap med t ex Bartok och Hindemith, som, i likhet med Nielsen, också företrädde en slags ny saklighet. Schönbergs tolvtonsmusik hade han inget till övers för,

även om han låter en fågott göra en kort visit däri i sin sjätte symfoni.

En gång kom Nielsen i samspråk med Schönberg om atonal musik. Schönberg menade att man ju inte kunde fortsätta att kalla skalans toner c, ciss, diss osv i atonal musik eftersom alla toner ju var likaberättigade. Ciss, diss osv kunde ju missuppfattas som avledningar av respektive huvudtoner. Istället föreslog han att "vi ger dem nya namn, och vi gör det på så sätt, att jag uppmanar tolv av vår tids kompositörer att skriva en atonal komposition, och så ger vi tonerna, c, ciss, d, diss osv namn efter kompositörerna i den ordning verken inkommer till mig."

"Ska då en av tonerna heta Nielsen?" frågade Nielsen.

"Nein, nein, *Niel* genügt", svarade Schönberg.

Efter med åren alltmer tilltagande hjärtsvår, han led av kärlkramp, avled Nielsen, 66 år gammal, den 3 oktober 1931. Det provinsiella Danmark hade med tiden insett hans storhet. Han har inte bara haft ett avgörande inflytande på den nutida danska musiken utan också på andra nordiska tonsättare, inte minst några av våra egna främsta: Wilhelm Stenhammar, Hilding Rosenbergs och Lars-Erik Larssons. Nielsen var optimist, han trodde på människans och framtidens. Hans musik är alltid ljus och i grunden varm men aldrig känslös. Han framstår idag som en av de största tonsättare de skandinaviska folken har frambragt.

Ordförklaringar:

Kontrapunkt – samtidig kombination av två eller flera självständiga melodier
polyfoni – förekomst av kontrapunkt
homofoni – motsats till polyfoni. En ledande melodistämman mot resten underordnad
synkop – förflyttning av betoning till taktadel som normalt är obetonad
intervall – skillnad i tonhöjd mellan två toner
tonal musik – musik med grundton
atonal musik – frånvaro av grundton
polyrytmik – systematisk användning av flera samtidiga rytmer
polytonalitet – samtidigt användning av mer än en

tonart
kromatisk – beteckning för intervall utöver den rena dur- eller mollskalans
diatonisk – motsats till kromatisk tex ren dur- eller mollskala
obligat – framträdande men ändå inte helt solistisk
tolvtvionsmusik – den mest atonala musiken med total avsaknad av grundtonskänsla, bygger på en teknik där den kromatiska skalans alla tolv toner är "likvärdiga"
kyrkotonarter – diatoniska skaltyper fr o m slutet av 900-talet som är uppbyggda med lite annorlunda intervall än de moderna dur- och mollskalorna.

Bildandet av nationalstaten Afghanistan

av Anders Sundelin

■ Vid jultiden 1979 invaderade Sovjetunionen Afghanistan med 85 000 soldater, flyg och tanks.

Invasionen hade föregåtts av en militärkupp i april 1978, där president Muhammed Daoud avsattes av en grupp officerare utbildade i Sovjetunionen.

Bakgrunden till Muhammed Daouds misslyckade försök att frigöra sig från det ryska inflytandet måste – paradoxalt nog – sökas i emir Abdul Rahmans framgångsrika försök att ena de afghanska stammarna och skapa nationalstaten Afghanistan i slutet av 1890-talet, skriver här journalisten Anders Sundelin.

Afghanistan är som statsbildning betydligt äldre än många av länderna i Europa.

Anders Sundelin reste med den afghanska gerillan under sex veckor i fjol. Just nu arbetar han på en bok om Afghanistan, som kommer ut i höst på Norstedts förlag.

– Jag är president i ett oberoende land. Ingen har rätt att ställa sådana frågor till mig.

Året var 1977: Afghanistans president Muhammed Daoud på besök i Moskva får frågan av Leonid Bresnev om det är sant som ryktet säger att herr excellensen hört sig för om USA kan bistå med civila rådgivare. Daoud exploderar, förkortar sitt besök och kommer aldrig mer att återvända till Sovjetunionen.

I raskt takt intensifierar nu Muhammed Daoud kontakterna med länder som Iran, Kuwait och Saudi-Arabien. Han besöker Sadat i Egypten – som nyligen kastat ut de ryska militära rådgivarna. Han försöker återinföra normala relationer med Pakistan och undersöker möjligheterna att skicka officerare på utbildning till Indien och Egypten. Den 6 maj 1978 ska de alliansfria staternas samordningsbyrå inleda sitt möte i Kabul. Tio dagar dessförinnan störtas Daoud av en grupp sovjetutbildade

officerare, av vilka en – överste Abdul Quader – hade varit med om att tillsätta honom fem årtidigare. Militärerna lämnar genast över makten till ledarna för det proryska Folkdemokratiska partiet.

Muhammed Daoud hade alltför sent påbörjat sitt försök till frigörelse. Kanske hade han också underskattat sina motståndare. Bakgrunden till hans katastrofala misslyckande måste dock sökas längre tillbaka i historien.

Den 19 september 1893 lämnade en delegation under ledning av utrikessekreteraren i det brittiska Indien Henry Mortimer Durand staten Peshawar. Efter två dagars ritt var de framme vid Landi Khana, där de mottogs av överbefälhavaren för den afghanska krigsmakten Ghulam Hyder, som iförd engelsk fält- hjälm och tillsammans med en kavalleri- och en infanteristyrika förde de brittiska tjänstemännen och officerarna genom Khyberpasset

och hela vägen fram till huvudstaden Kabul, dit de anlände den 2 oktober.

"Vi kunde inte ha behandlats med större hedersbetygelser. Vid bron över Logarfloden började mottagningen med en beriden truppstyrka, som hälsade oss och sedan anslöt sig till vår eskort. Strax därefter mötte vi emirens vagnar och körde till Indki i norra delen av staden, passerade Baburs minnessten på vänster sida, med emirens nya "ark" på den högra. Det var ett storslaget mottagande, en salut på tjugoen gevär avfyrades, band spelade 'God Save the Queen', och fanfarer från trumpetor hördes från varje hörn",

skrev en imponerad Henry Mortimer Durand i sin dagbok samma kväll.

Durand hade med sig två frågor från sin regering:

1. Gränsen mellan Ryssland och Afghanistan i nordöst måste en gång för alla läggas fast. Engelsmännen hade tjugio år tidigare – över

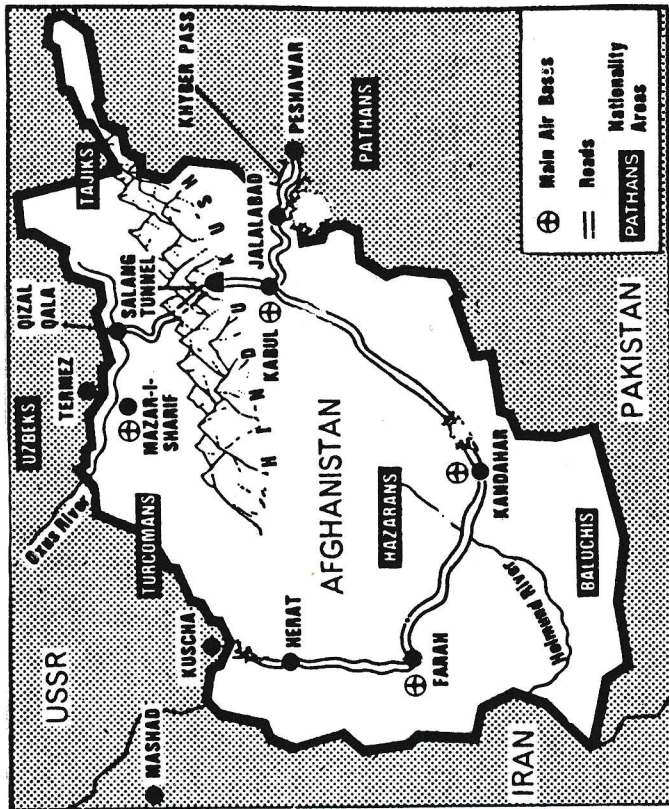
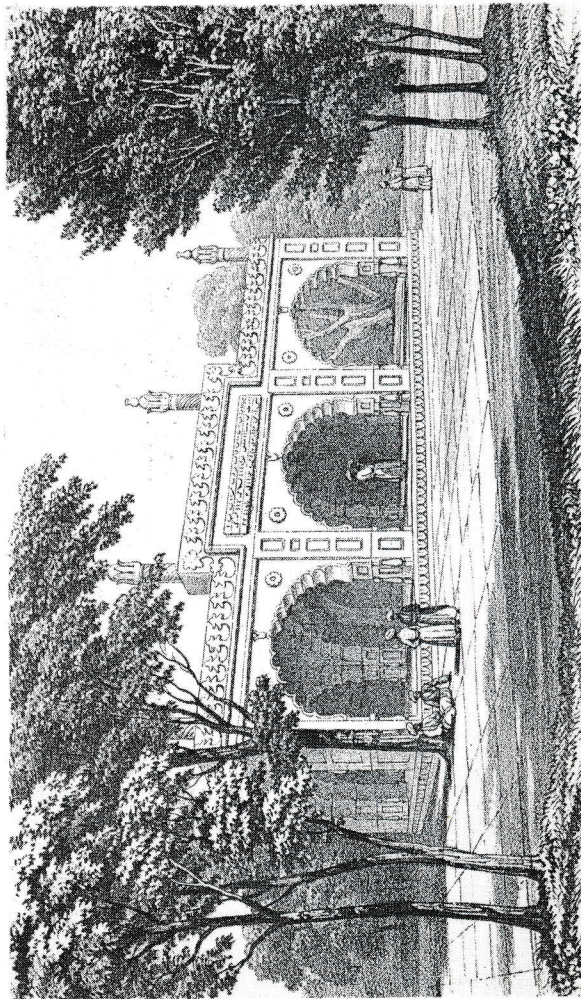
huvudet på afghanerna – kommit överens med tsaren om gränsdragningen, men nu hade emiren förlagt trupper i Roshan och Shignan norr om Oxus. Det gällde att få bort trupperna därifrån. Det gällde att hålla ryssarna på mattan, så långt bort från Indien som möjligt. Detta var Durands primära uppgift.

2. Gränsen mellan indiska North-West Frontier och Afghanistan skulle klargöras. Detta var självklart mycket viktigt, men trots allt en andrahandsuppgift. För det brittiska samväldet spelade förhållandet till ärkerivalen i Asien en så mycket större roll än gränsproblemen i pashtonernas land mellan Indien och Afghanistan.

Men det var ändå emir Abdul Rahman som var mannen bakom förhandlingarna.

Redan 1888 hade han begärt överläggningar om gränsdragningen med britterna. Storbritannien tycks emellertid inte ha reagerat och emiren själv hade pågåts både av sjukdom och inhemska uppror. 1890 gjorde han dock ett nytt försök. Generalguvernören i Indien Lord Landsdowne svarade med att berätta att

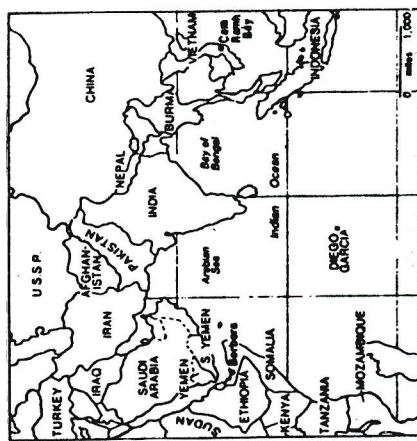
Baburs grav utanför Kabul.

han redan utsett Lord Roberts som ledare för en kommission. Roberts skulle följas av en större militärstyrka. Abdul Rahman vägrade. Han ville för allt i världen inte ha brittiska trupper på afghansk jord och i synnerhet inte Lord Roberts i spetsen för dem. Roberts hade ju lett de brittiska trupperna i det senaste anglo-afghanska kriget bara några år tidigare. Kommissionen skulle av afghanerna uppfattas som en ren och skär provokation. Resultatet kunde bara bli ett: krig.

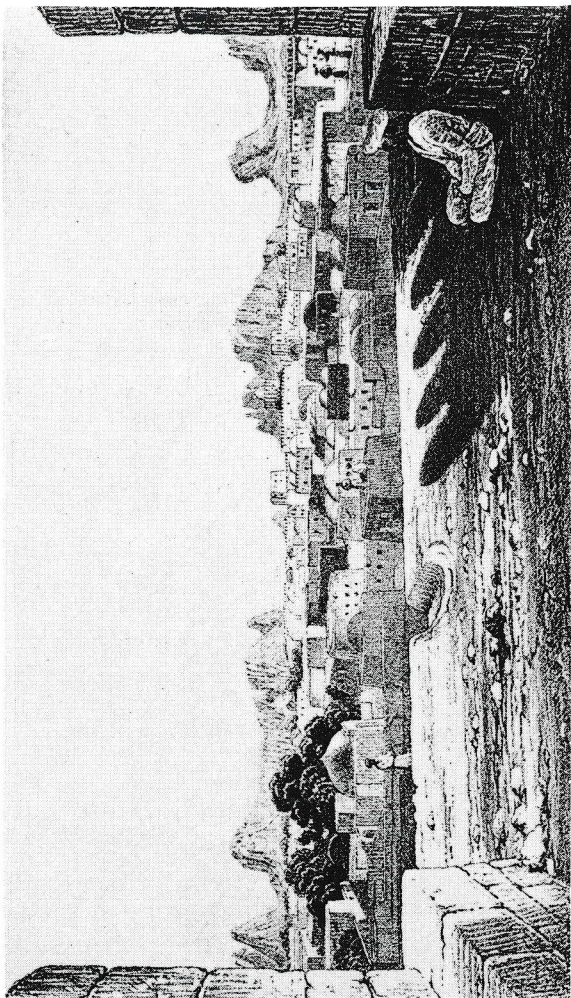
"Res så sakt som möjligt"

Lord Landsdowne ställde ultimatum: Storbritannien tänkte inte invänta något svar från emiren, utan ämnade efter en viss bestämd tid "dra sina egna slutsatser". Abdul Rahman sände genast Salter Pyne, en engelsman som sedan 1885 arbetat som den afghanska statens chefsingenjör, till generalguvernören med uppdrag att "vidta alla nödvändiga arrangemang kring kommissionen". Emiren visste dessutom att Lord Roberts tjänstetid i Indien led mot sitt slut. Alltså fick Mr Pyne ytterliga-

re en order: "Res så sakt som möjligt!" Knepet lyckades. Lord Roberts måste resa hem innan förberedelserna var avklarade. En militär truppstyrka avskrevs från dagordningen.

Abdul Rahman hade också begärt att få en karta, där engelsmännen skulle markera sitt

Staden Kandahar.

förslag till gränsdragning. Den karta han fick i sin hand markerade de omtvistade områdena som indiskt territorium. Abdul Rahman kom-menterade saken i ett brev till Lord Lands-downe, där han betonade de pashtonska stam-marnas mod och starka religiositet och sin egen förmåga att göra dem till Storbritanniens sanna vänner.

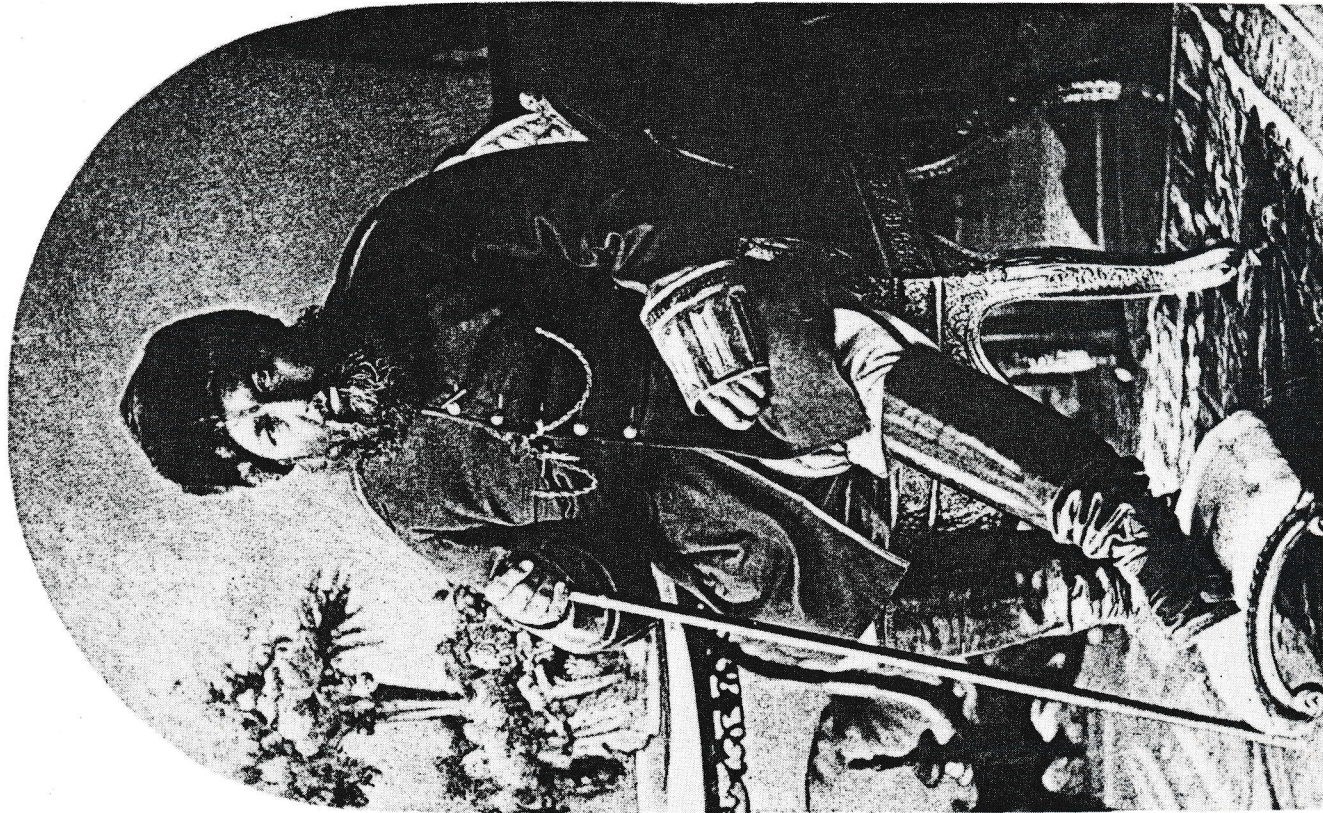
”Men om ni skulle skära ut dem från mina domäner, kommer de varken att vara till nytta för er eller för mig; ni kommer alltid att vara upptagna av att slåss och ha besvär med dem och de kommer alltid att fortsätta sitt plundrande. Så länge som er Regering är stark och fredlig kommer ni att kunna hålla dem lugna genom en fast hand, men om en utländsk fiende någon gång dyker upp vid Indiens gräns kommer dessa stam-mar att bli era värsta fiender. Ni måste komma ihåg, att de är som en svag fiende som kan hållas på mattan av en stark fiende, så länge som han är stark; och i det ögonblick han upphör att vara stark kom-

mer den svage ut ur sin håla och attackerar honom i sin tur.”

Och Abdul Rahman avslutade sitt brev:

”När ni skär bort dessa gränsstammar, som är folk av min nationalitet och min religion, från mig, då skadar ni min prestige, i mina underlydandes ögon, och ni gör mig svag, och min svaghet är skadlig för er regering.”

Storbritannien hade sedan flera år ständigt flyttat fram sina positioner i de omtvistade områdena. De hade byggt en järnvägstunnel genom Khojakbergen och anlagt en järn-vägsstation vid Chaman, norr om Quetta. I det brittiska parlamentet hade man debatterat nyttan av en järnvägsstation i Kandahar – långt in på afghanskt territorium! I Kafiristan (nuvarande Nuristan), Yaghistan, Baluchis-tan rörde sig brittiska trupper. De krävde att emiren skulle flytta sina tjänstemän från Bu-lund Khel och Wana Zhob och hotade med vapenmakt om han inte efterlydde orden. Ab-dul Rahman gick genast med på kraven, men

Abdul Rahman, emir av Afghanistan.

vägrade att lämna Asmar när engelsmännen kastade fram det kravet. Asmar var en inkörsport till Afghanistans östra provinser och av stor strategisk betydelse.

Klämd mellan de båda supermakterna

I norr hade Ryssland i och med erövringen av Merv 1884 lagt under sig allt territorium fram till den afghanska gränsen. Centralasiatiska järnvägen förband Bokhara, Samarkand och Tasjkent med det ryska imperiet. Det var nu möjligt att transportera stora truppkontingenter snabbt och smidigt hela vägen fram till Afghanistan. Mitt under gränsförhandlingarna mellan Storbritannien och Ryssland år 1885

hade ryssarna etablerat faktum genom att ockupera Panjdeh. Engelsmännen accepterade annektionen och nu stod ryssarna bara tio mil från Herat. De krävde att emirens trupper norr om Oxus skulle dras tillbaka.

Abdul Rahman var klämd mellan de båda supermakterna.

Samtidigt var han fullt sysselsatt med att få de upproriska stammarna under sin fullständiga kontroll. Eller, med andra ord: Att ena och hålla samman den afghanska nationen.

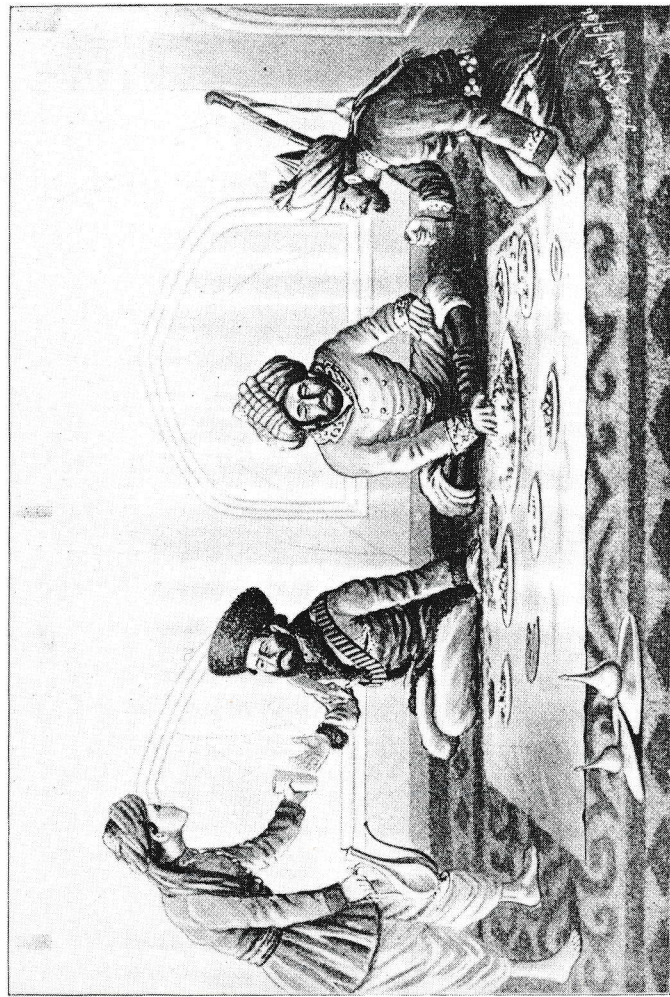
"Emiren uppträder värre än någonsin, och jag kan inte se var det ska sluta",

skrev en lika bekymrad som förvånad Henry Mortimer Durand i sin dagbok våren 1892.

"Han har tagit Asmar, trots vårt förbud mot inblandning i Bajaur. Han säger till oss att han är afridernas kung, och erkänner nästan att han uppviglat dem mot oss. Han erkänner att han låtit sina stammar ge sig av till Kurram, där han faktiskt för ett inofficiellt krig mot våra vänner turerna. Han hotar Dir, och direrna har vädjat till oss om beskydd. Han har avancerat in i Gumal och ockuperat Gul Kach. Han har bojkottat Chamanstationen och Browne (Sir James Browne, chefskommissarie i Baluchistan; AS anm) säger att upprorsförsöken i Baluchistan beror på hans direkta order. Han behandlar vår envoyé (i Kabul; AS anm) som en fånge. I norr drar han istället för att följa vårt råd, mot Pamir och lockar fram ett nytt Panjdeh."

I själva verket handlade Abdul Rahman mycket medvetet.

"När jag insåg att varje regering försökte ta så mycket som den möjligtvis kunde, försökte jag också ta så mycket som möjligt i de provinser som formellt tillhörde Afghanistan och nu löd under oberoende ledare, genom att bli vän med dem. Samtidigt vidtog jag också åtgärder för att klarlägga mina gränser med mina grannar innan de ryckte framåt".

förklarade han senare i sin självbiografi. Och naturligtvis var det britterna som skulle komma till honom; inte han till dem. Abdul Rahman var ingen "indisk hövding", som han uttryckte det.

Själva utgångspunkten för hela hans statsmannaskap formulerades så här i självbiografen:

"Det är ingen tvekan om att Afghanistan är ett land som antingen kommer att växa till ett mycket starkt, berömt kungadöme eller kommer att sopas bort helt och hållet från jordens yta. Det senare kommer att inträffa om landet kommer under en oerfaren och svag emirs herravälde. Då kommer landet att splittras och själva kungadömet Afghanistans namn upphöra att existera. För att illustrera vad jag menar, och göra mitt uttalande tydligare, måste jag säga att det är

omöjligt att Afghanistan någonsin kommer att ta medelvägen. Det kommer aldrig på fråga att det kan existera som ett kungadöme om det delas upp i ett antal små svaga stater. För om regeringen inte är stark nog och klok nog att skydda kungadömet från aggression, utan hjälp utifrån, kommer landet säkert och helt visst att annekteras av den ena eller andra angriparen."

Mot Tsar-Ryssland återstod inget annat än att sätta hårt mot hårt.

"Men jag visste att om ryssarna fick hålla på som vanligt, skulle de ta den ena staden efter den andra och angripa mina styrkor vid gränserna, och det skulle inte finnas någon möjlighet att stoppa dem."

Alltså ockuperade han Roshan och Shignan

norr om Oxus med hänvisning dels till att områdena tillhörde Afghanistan enligt det rysk-engelska avtalet från 1873, dels till det faktum att kungen av Bokhara (som nu tjänade tsaren) hade ockuperat en del av Darwan, på den västra sidan av Oxus, ett område som rätteligen borde tillhöra Afghanistan. Bara två månader innan hade Durand avfärd från Peshawar hade afghanerna slagit tillbaka ett ryskt anfall i de omtvistade områdena norr om Oxus.

Henry Mortimer Durand kom alltså till Kabul med gränsdragningen mellan Ryssland och Afghanistan som sin främsta uppgift. För Abdul Rahman var huvudproblemet förhållandet till Storbritannien. De omstridda områdena norr om Oxus kunde han både ha och mista, men de var användbara brickor i spelet. För honom gällde det att säkra sina gränser för att överhuvudtaget kunna klara av den uppgift som varit hans främsta alltsedan trontillträdet 1880: att ena nationen.

Säkra gränser som "en stark skyddsvägg"

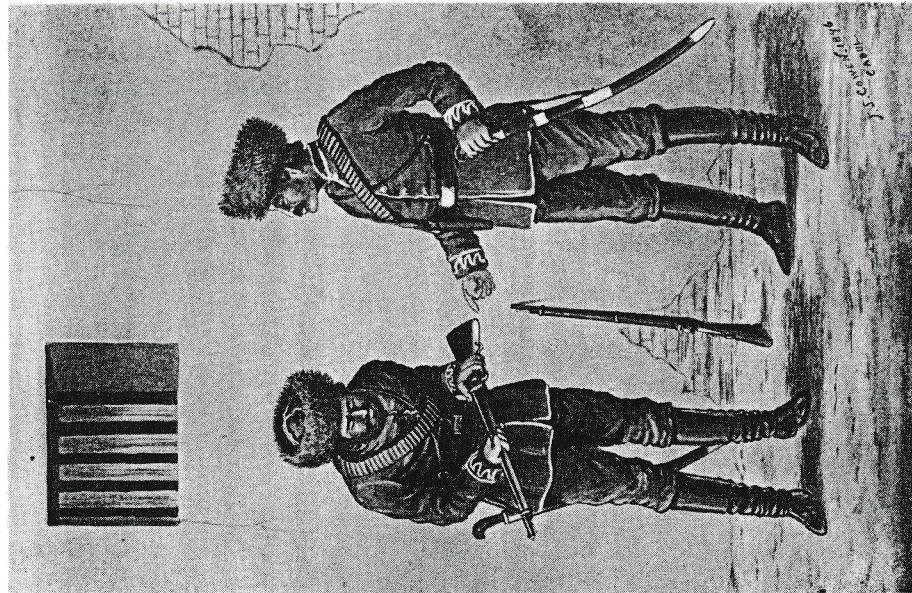
Med Tsar-Ryssland var saken i det närmaste avklarad. Naturligtvis kunde de alltid välla in över gränsen med sina trupper, men det var en annan fråga. Då fanns bara det militära motståndet att tillgå. Det var gränsdragningen visavi brittiska Indien som var huvudbekymret för Abdul Rahman. Han visste att bara en klart definierad gränslinje rakt genom pashtonernas land skulle göra det möjligt för honom att behärska Afghanistan. Han behövde säkra gränser som "en stark skyddsvägg".

I tre århundraden hade området mellan Afghanistan och Indien varit en ständig källa till bekymmer för härskarna runtomkring. Akbar hade år 1586 lyckats lägga Kashmir under sig, men hans misslyckande i Hindu Kush var katastrofalt. Sedan dess hade ingen ens försökt behärska pashtonerna med vapenmakt och administration. De pashtonska stammarna tjänade än den ena, än den andra – men aldrig hade någon kunnat förlita sig på deras gunst. Abdul Rahman höll på att lyckas med det inge- en annan före honom hade lyckats med – men då fick han också ge avkall på en del av pashtonernas land.

Det var alltså inte så svårt för Henry Mortimer Durand att få igenom sitt krav på att de afghanska trupperna skulle lämna Roshan och Shignan. Emiren drog naturligtvis ut på det hela, lät förhandlingarna ta sin tid, drog några skämt om hur engelsmännen alltid tvingat afghanerna att backa för Ryssland, lät framskymta att gränsen mot Indien trots allt var en viktiga fråga för honom – men höll hela tiden sin motpart i ett tillstånd av osäkerhet – tog efter en tid emot Darwan i utbyte och gav till sist med sig.

Nästa förhandlingsomgång tog längre tid. Parterna gick igenom område för område, stad för stad, stam för stam. Abdul Rahman vägrade att använda de kartor Durand lade fram – de drog ju gränserna på ett oacceptabelt sätt för afghanerna – och förklarade att hans politiska och geografiska kunskaper tillät honom att förhandla utan dylika ting. Vissa områden vägrade han prompt att släppa ifrån sig, andra föranledde emiren att hålla längre föreläsningar för den brittiska förhandlingsdelegationen. Han försökte till exempel få dem att förstå hur illa afghanerna tog vid sig när Storbritannien drog sin järnväg rätt in i områden som de alltid betraktat som sina. En mycket trött Henry Mortimer Durand skrev i sin dagbok den 24 oktober att Abdul Rahman "var besvärlig å det extremaste".

Den 12 november 1893 kunde de båda männen i alla fall sätta sina signaturer under ett avtal om gränsdragningen mellan brittiska Indien och kungadömet Afghanistan. Till detta kom en överenskomst om att Storbritannien skulle öka sitt ekonomiska stöd till landet från 1,2 till 1,8 miljoner rupier årligen. Man kom dessutom överens om att östra Wakhan uppe i Pamirbergen skulle tillhöra Afghanistan, även om området skulle kontrolleras av engelska trupper. (Abdul Rahman hade från början av sagt sig detta stycke land, ty han tänkte inte "sträcka ut en lång arm längs Hindu Kush" bara för att få den avskuren.) Engelsmännen ville ha denna korridor som en kil mellan de båda stormakterna; inte på någon punkt skulle Ryssland och Storbritannien mötas gräns mot gräns. (89 år senare är Wakhan besatt av ryska trupper.)

En oberoende statsbildning

Abdul Rahman hade nu fått som han ville. Det som i den västerländska historieskrivningen kommit att kallas "Durand-linjen" skar rätt genom pashtonernas land, delade upp stammar på var sin sida gränsen, förlade nomaders vinterplatser i ett land och deras sommarplatser i ett annat, klöv ibland till och med byar mitt itu. Men Afghanistan hade fått "en stark skyddsvägg" och Abdul Rahman kunde ena sin nation. Afghanistan var nu definitivt en nationalstat, en oberoende statsbildning mitt i koloniernas Asien. Ahmad Shah hade visserligen 150 år tidigare, strax utanför Kandahar, blivit utropad till Durran-i-Durran ("Pärlornas

pärla") och så för första gången i historien lyckats samla merparten av de afghanska stammarna under en enda ledare, men den enheten rämnade under mindre skickliga tronföljare. Abdul Rahman skapade det moderna Afghanistan, en nationalstat som är äldre än många av Europas statsbildningar.

Avtalet från den 12 november 1893 är mycket allmänt hållet. Det hänvisar till den karta som bifogas och säger att gränsen senare ska stakas ut av en gemensam brittisk och afghansk kommission (vilket också gjordes). Vad gäller gränsens status sågs inte mer än att

"2. Indiens regering kommer inte någon

gång att blanda sig i de territorier som ligger bortom denna linje på Afghanistans sida, och hans Höghet Emiren kommer inte någon gång att blanda sig i de territorier som ligger bortom denna linje på Indiens sida."

Nu är naturligtvis frågan: Avsvor sig Abdul Rahman för all framtid de områden som beboddes av pashtonerna på den indiska sidan av gränsen? Avtalet från 1893 besvarar inte den frågan. Enligt Durands biograf Percy Sykes hade denne inte några planer på att

"flytta fram Indiens administrativa gräns, utan strävade mer efter politisk kontroll."

Professor Louis Dupree diskuterar den kniviga frågan i sitt standardverk ("Afghanistan"; Princeton University Press; 1973, 1977 & 1980) och lutar åt uppfattningen att ingendera parten såg "Durand-linjen" som en internationell gräns, den skulle bara klart definiera hur långt de båda ländernas inflytande sträckte sig. Som stöd för sin uppfattning anför han en mängd brittiska administratörer i det omtvistade området.

Men Abdul Rahman slöt ändå ett avtal på imperialismens villkor. Hans stora statsmanagärning måste utföras på slak linja, uppspänd mellan sitt århundrades två supermakter. När han dog i sin säng den 1 oktober 1901, 57 år gammal, hade han fått se sin stora dröm gå i uppfyllelse. Han hade lagt en solid grund för sina efterkommande att bygga vidare utifrån. "Durand-linjen" hade varit en förutsättning för nationalstaten Afghanistan, men den var samtidigt fröet till kommande motsättningar och uppsplitande strider. När Muhammed Daoud mördades i april 1978 av officerare utbildade i Sovjetunionen måste orsakerna sökas just här: i de långdragna förhandlingarna i ett litet trädgårdshus i Kabul, i Abdul Rahmans heta vilja och kloka patriotism, i en gränsdragning som både sammanlänkade en nation och klöv byar mitt itu, som enade och söndrade.

Ty när Storbritannien äntligen drog sig bort från den indiska kontinenten år 1947 blev självklart frågan om "Pashtonistan" en särde-

les het potatis mellan det nybildade Pakistan och Afghanistan. Redan tre år tidigare hade den afghanska regeringen hört sig för hos britterna om deras inställning till områdets kommande öde och fått svaret att visserligen ansågs de att "Durand-linjen" var en internationell gräns, men att "Överenskomelser med stammarna inom North-West Frontier i Indien måste förhandlas fram med berörda efterträdande myndigheter".

Detta var liv musik i afghanernas öron. 1901 hade Storbritannien avskilt pashtoner-
nas land från Punjab genom skapandet av North-West Frontier, som i sin tur styckades upp i "Settled Districts" och "Tribal Agencies". I de sistnämnda – fem till antalet – fick stammarna under brittisk militär bevakning sköta sina egna affärer. Gränsen mellan Afghanistan och Indien var i detta område en delvis fiktiv skapelse genom att många nomader fortfarande hade sina sommarplatser uppe i de afghanska bergen och drog sig nedåt slättland i North-West Frontier när hösten kom. Här, på den indiska sidan av gränsen, växte sig "rödsdjortorna" starka, en pashtonsk frihetsrörelse, som först förordade anslutning till Indien (det påstås att Gandhi och Nehru hade lovat dem autonomi i utbyte mot att de motverkade bildandet av Pakistan) och sedan, efter delningen 1947, eftersträvar ett oberoende Pashtonistan.

"Rödsdjortorna" och de inbyggda motsättningarna i den pakistanska statsbildningen (punjaber, pashtoner och balucher skulle försöka samsas i väst; bengalerna fanns långt borta i öst) uppmuntrade – och uppmuntrade av – Afghanistan. Regimen underkände "Durand-linjen", gick till stor propagandaoffensiv för ett oberoende Pashtonistan och anklagade snart den pakistanska regeringen för gränskränkningar. Pakistan svarade med att besköla Afghanistan för att ligga bakom diverse provokationer från pashtonska upprorsmakare. 1950 stoppade den pakistanska regeringen alla transporter av bensin till Afghanistan.

Karachi i Pakistan har då länge varit afghanernas främsta importhamn. Själva bor de i ett land utan hav. Och nu slogs alltså dörren igen – för hur länge visste ingen.

Fyraårigt handelsavtal med Sovjet

Då uppenbarade sig den räddande ängeln och redan i juli 1950 kunde Afghanistan underteckna ett fyraårigt handelsavtal med Sovjetunionen, som mycket snabbt kom till undsättning. Afghanerna skulle få petroleumprodukter, bomull, tyg, socker och lite annat i utbyte mot ull och råbomull. De ekonomiska villkoren var bättre än något annat land hittills hade kunnat erbjuda. Afghanistan skulle dessutom få använda Sovjetunionen som transitland för sin export – utan extra kostnader. När Pakistan åter öppnade sin gräns var handeln mellan Sovjetunionen och Afghanistan i full gång.

1955 strängde Pakistan sin gräns för andra gången. Strax därefter förnyades handelsavtalet med Sovjetunionen. I början av december anlände partiföranden Chrusjtjov och premiärminister Bulganin till Kabul och välkomna igen gav de sitt försiktiga stöd till de afg-

hanska kraven på ett oberoende Pashtonistan. Den 18 december förkunnade Pravda att Sovjetunionen beviljat Afghanistan ett utvecklingslån på sammanlagt 100 miljoner dollar. Pengarna skulle användas för projekt som be-
stämde gemensamt av de båda länderna.

Det var det största lån Sovjetunionen givit utanför östblocket.

Året därefter – i augusti 1956 – slöts ett avtal som sade att Afghanistan skulle köpa vapen till ett sammanlagt värde av 25 miljoner dollar från Sovjetunionen och några andra östländer. De första afghanska officerarna sändes norrut för utbildning. Militära rådgivare och tekniker från Sovjetunionen hjälpte till vid konstruktionen av militärflygplatserna Mazar-i-Sharif, Shindand och Begram.

Premiärministern sedan tre år Muhammed Daoud undertecknade avtalet för kungadömet Afghanistans räkning.

Utsikt över staden Ghazni.

SOCIÉTÉ DES AMIS D'HONORÉ DE BALZAC

Association fondée en 1899
subventionnée par la Ville de Paris et le Centre National des Lettres
Membre du Comité de Liaison National des Associations Culturelles

Sigle Social :
Société des Amis d'Honoré de Balzac
47, Rue Balzac
75016 PARIS

SOUSCRIPTION NATIONALE

Pour le Tombeau de Balzac

Le tombeau de Balzac au Père-Lachaise est en péril.
Malgré des réfections effectuées en 1933 et en 1961, la dégradation
constante du monument par les intempéries nécessite aujourd'hui un
aménagement. D'urgence plus que jamais, l'Association des Amis d'Honoré de Balzac
muise.

Les Amis de Balzac ont ouvert une souscription afin que ce tombeau
puisse être restauré et que les sépultures de son père, de sa sœur et de sa grand-
mère, dont les sépultures sont menacées de disparition.

Comme l'œuvre immortelle de Balzac, son tombeau appartient au
Patrimoine de l'Humanité. C'est pourquoi nous vous prions de contribuer
à sa sauvegarde. Votre contribution sera inscrite sur la liste des donateurs
contribuant aux travaux de la Comédie Humaine, tous ceux pour
lesquels ce trésor littéraire de l'Humanité - connu et apprécié du monde
entier - ne peut se dégrader ni périr.

Les dons doivent être envoyés

par chèque bancaire
au profit de l'Association des Amis d'Honoré de Balzac
à la SOCIÉTÉ DES AMIS D'HONORÉ DE BALZAC
45, rue de l'Abbé Grégoire 75006 PARIS

avec la mention : POUR LE TOMBEAU DE BALZAC.

Merci d'avance de votre réponse
et de votre générosité.

Rädda Balzacs gravvård!

av Jan Myrdal

Balzacs gravvård på Père-Lachaise i Paris håller på att förstöras; inte bara av väder och vind... också av hänsynslösa souvenirjägare. Två gånger tidigare har gravvården restaurerats 1933 och 1961. Nu har det franska Balzacsällskapet påbörjat en insamling för att återställa Balzacs gravvård och rädda hans anhörigas gravar.

Det franska Balzacsällskapet har uppmanat alla läsare av Den mänskliga komedien att bidra till restaureringen; Balzac tillhör, menar man, hela nationen.

Men Balzac tillhör inte bara Frankrike. Balzac tillhör oss alla. Det är inte bara Frankrikes sak att se till att Balzacs gravvård inte förfaller och skändas!

Vi är många också i Sverige för vilka Honoré de Balzac är en av de stora och bestämmande skriftställarna. Vi är skyldiga honom respekt.

Bidragen kan sändas på postgiro till:

SOCIÉTÉ DES AMIS D'HONORÉ DE BALZAC

45, rue de l'Abbé Grégoire,
75006 Paris,
Frankrike

Postgironumret är:
30 740 29 B La Source

Skriv på blanketten:

POUR LE TOMBEAU DE BALZAC

Upprorets grafiker

av Jan Myrdal

Lucas Cranach (1472-1553) var en stor målare. Han var också den konstnär som jämte Albrecht Dürer kring år 1500 utvecklade träsnittstekniken i Europa till fulländning.

Han var borgare i ett Tyskland som höll på att samla sig till revolution. Det var en härlig tid; andarna vaknade och det var en lust att leva. Då hade Tyskland en stor framtid. Allt det som sedan skulle bli Nederländernas och Englands borgerliga storhet var Tyskland en än våldigare möjlighet. Ännu hade denna möjlighet inte stängts av bondekrigens nederlag och de tyska länderna trasats sönder av de långa förödande krigen.

År 1508 gavs han vapensköld - på skölden en svart orm med två svarta fladdermusvingar, ormen kröntes av röd krona och bar en gyllene ring i munnen - av Fredrik den Vise, kurfursten av Sachsen åt vilken Lucas Cranach var hovmålare.

År 1513 husägare i Wittenberg med vinutskänkning.

År 1519 en av staden Wittenbergs två stads-kamrerare.

År 1520 erhöill han apoteksprivilegier och fick rätt att sälja kryddor och sockervaror och läkemedel.

År 1528 hade han blivit Wittenbergs rikaste borgare. År efter år omväxlande rådsherre och borgmästare.

Furstarna beskyddade protestanterna och i medgång och motgång följde Lucas Cranach herrarna av den Ernestinska linjen; Fredrik den Vise, Johan den Ståndaktige och Johan Fredrik den Ädelmodige. Lucas Cranachs målverksstad och bildateljé var en av de ryktbaraste och framgångsrikaste i de tyska länderna.

Hans far hade varit målare och hos honom hade han gått i lära. Hans mor var skomakar-

dotter och själv var han en självmedveten hantverkare och borgare; en furstares like.

Men Lucas Cranach d ä var mer än så han var också en konstnär som medvetet använde sin konst för att bereda väg för den nya tiden. Hans verkstad var känd som tillhåll för upprorska andar. Han var en av de mest betydelsefulla revolutionära grafiker som verkat i Europa. Han använde sina bilder som vapen.

Han behärskade sin samtids teknik och han stod mitt i dess modernitet. Men när han grep till bilden i den ideologiska kampen anknöt han till den folkliga traditionen och utvecklade den till dess hans träsnitt högg som en bils i motståndarens flåsknacke.

Den 10 december år 1521 hade Martin Luther bränt den påvliga bannbullen och de kanoniska lagsamlingarna i professorernas och studenternas åsyn utanför Wittenbergs stadspört. Påvedömet var Antikrist. De gamla auktoriteterna skulle krossas. Uppståndelsen blev stor och på riksdagen i Worms hade han vägrat ta tillbaka. Från slottet Wartburg där han höll sig dold som Junker Jörg skrev han till Lucas Cranach. Senare på året gjorde Lucas Cranach ett träsnittsporträtt av den förre munken som revolutionär: "Porträtt av Luther som Junker Jörg". Det är kanske Cranachs tekniskt mest fulländade träsnitt. Det är därtill ett stort porträtt av en revolutionär folkleddare innan kompromissernas och taktikens och falskhetens tid.

Det året utförde Lucas Cranach också sin mest propagandistiska bildsvit. "Kristi och Antikrist i passion." En bok med 13 träsnittspar. Kristus och Påven ställdes mot varandra i

scen efter scen. Bibelställena hade tagits från Luther. Melancthon och Schwerdtfeger skrev bildtexterna. De bevisade att påven sannerligen var Antikrist. Men det var Lucas Cranach som skapade bilderna och lät dem formas efter Luthers nya tankar.

Kristus driver månglarna ur templet... Antikrist är själv en tempelmånglare som säljer sin tro för pengar.

Kristus tvager lärjungarnas fötter... Antikrist håller fram sin fot att kyssas.

Sannerligen, sannerligen är påven den rätte Antikrist!

Konsthistoriker har ofta haft svårt för dessa bilder. Det var visserligen helt klart att Lucas Cranach själv arbetat med dem. Men man såg helst att man kunde tillskriva dem några anonyma träskärare i mästarens verkstad. Åtminstone till stor, eller större, del. De är så okonstnärliga.

Detta bekräftar i och för sig Maos ord om att ytterst blir det de egna klassintressena som avgör uppfattningen av vad som är konstnärligt. Ty fortfarande talar dessa träsnitt klart och tydligt tvärs över århundradena.

Vi behöver inte läsa texterna för att förstå bilderna. Boken är – precis som Luther förtygjust skrev när han fick det första exemplaret – en god bok för lekmän.

Bilderna spreds snabbt i upplaga efter upplaga.

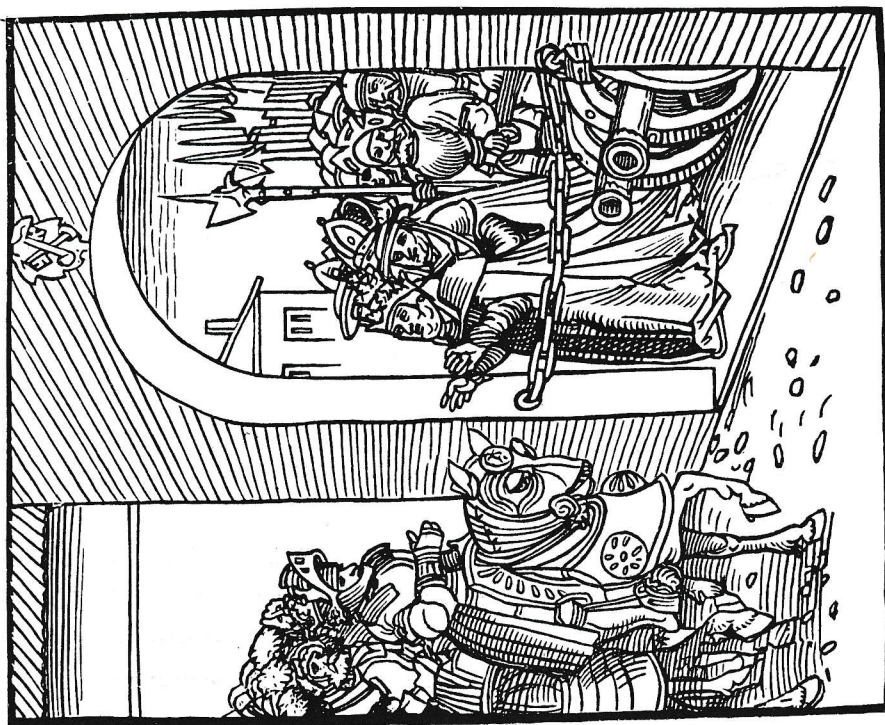
Cranach gav synlig form och tydlig bild åt tusenden och åter tusenden som med hans hjälp tog fasta på sin övertygelse och reste sig mot papismen och Antikrist. Cranach betydde mer för reformationen än furstar och soldater.

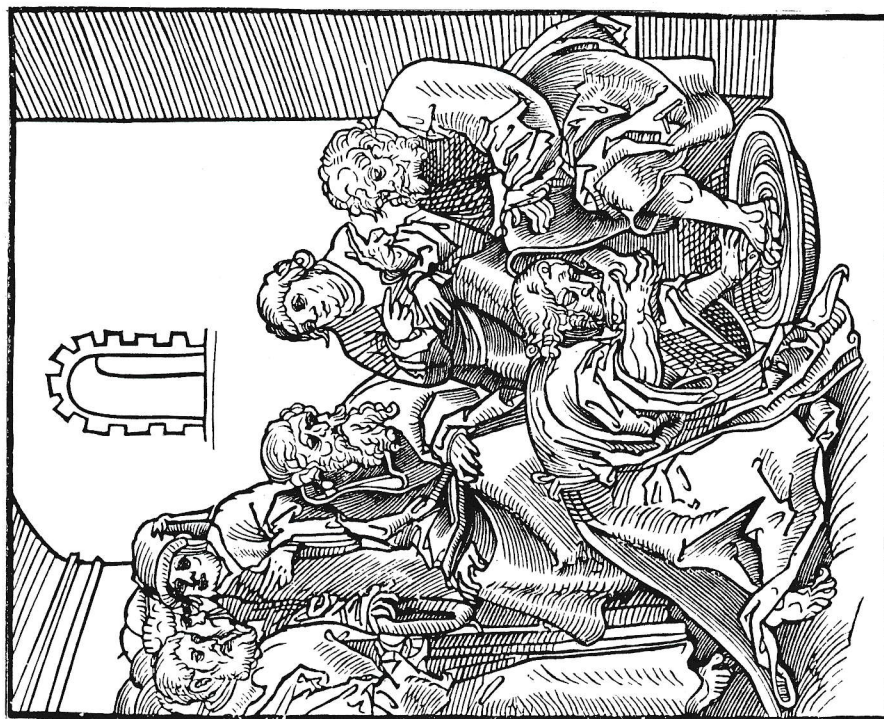
Porträtt av Luther som Junker Jörg.

Kristus flyr det jordiska riket.

Antikrist söker ta det med våld.

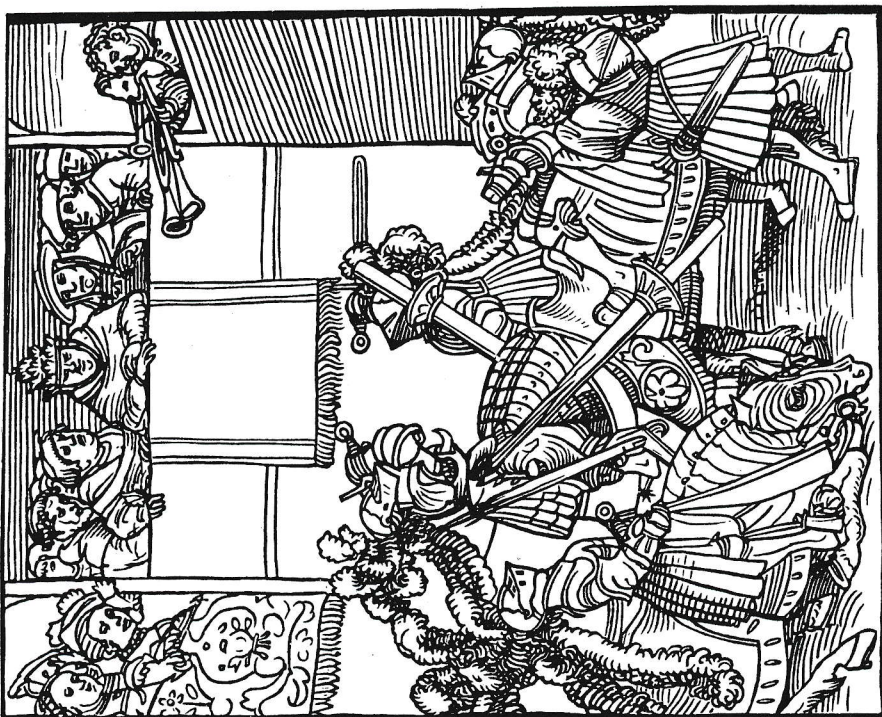
Kristus tväger lärjungarnas fötter.

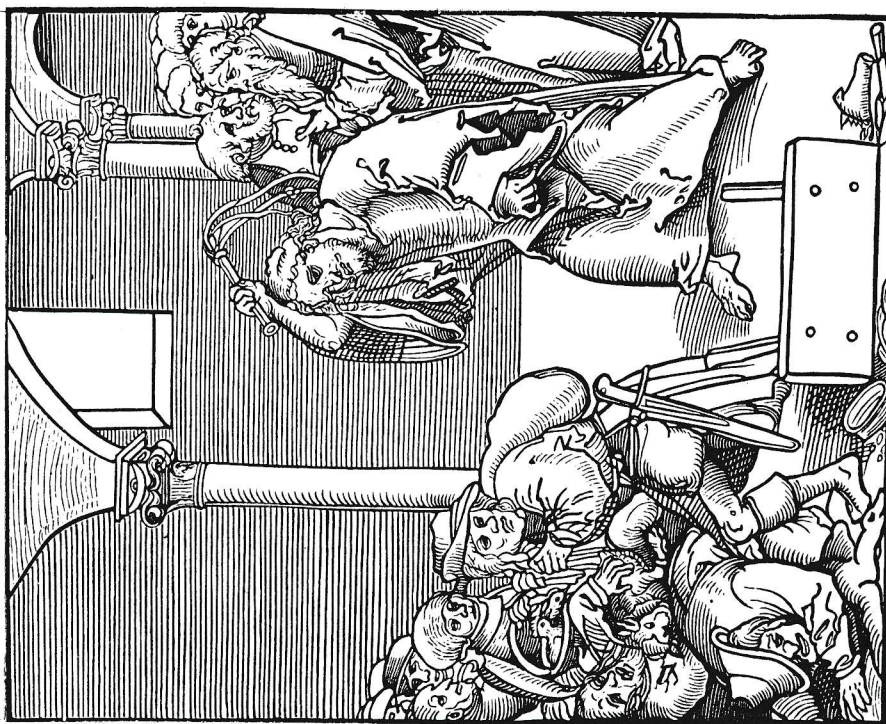
Antikrist räcker fram sin fot att kyssas.

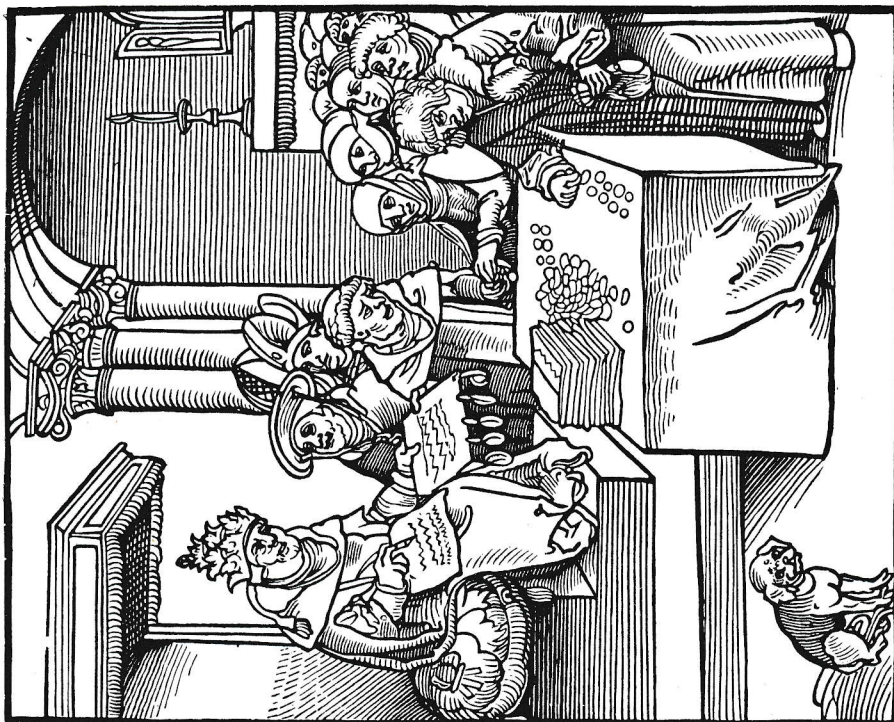
Kristus lever bland de arma.

Antikrist våltrar sig i lyx.

Kristus driver månglare ur templet.

Antikrist är själv störste månglaren i helgedomen.

Kristus stiger mot himlen.

Antikrist störfas till helvetet.

En folkets bibel

av Svante Svensson

■ Om den nya bibelöversättningen skriver här Svante Svensson. I motsats till 1917 års bibel ingår den i en god svensk tradition, menar han: "Direktheten i Markusevangeliet behöver inte längre skalas fram ur en högttravande text och den starkt polemiska, fräna tonen i Pauli brev är nu alldeles tydlig för läsaren... De kristna kommer att tvingas ta ställning till vad de egentligen tror på. Och vi andra kommer att ha lättare att läsa bibeln..."

När jag nu sitter och läser det Nya Testamentet som nyligen utgetts av statens bibelkommission kan jag inte låta bli att tänka på min kristendoms lärare för tjugo år sedan, adjunkt Granlund. Han hade inte någon lätt uppgift. Det saknades inte religiösa elever i en gymnasieklass för 20 år sedan. Missionsförbundet med sin ungdomsorganisation var tvärtom livaktigt i staden och det högyrkligt inspirerade KGS fick åtskilliga romantiskt lagda ungdomar att tillbringa några dagar i Rättvik under fullkomlig tystnad. Det kallades "retreat" och de såg en smula likbjudaraktiga ut efteråt, men det gick över. Det var i det tidiga 60-talet och jag minns ännu känslan av att vara född i en avkrok. Aldrig glömmar jag hur hjärtat slog den dag när Stig lyckades fiska upp stadens enda exemplar av kommunistiska manifestet från sin farbrors, riksdagsman Jacobssons, källare. Men Granlunds problem gällde inte

manifestet. Hans problem var att han var religiös och dessutom uppenbart intresserad av sitt ämne: Kyrkohistoria och bibelstudium. Men den ende eleven i min klass och kanske den ende vid hela skolan som kom att dela hans intresse för semipelagianismen och för Paulus syn på omskärnelsen, det var jag. Och jag var inte ett skvatt religiös. Tvärtom använde jag nog adjunkt Granlund som ett sorts träningsredskap i konsten att läsa och hitta argument. Han var hederlig och hade intresse för det han sysslade med.

Alla övriga i klassen, inklusive de kristna ungdomarna, sov som sagt gott i sina bäddar. Och detta varade i hela tre år. Jag har sedan dess ofta funderat på detta absurda tillstånd. Hur kom sig egentligen detta ointresse – även från de kristna – inför innehållet i bibeln? Jag har senare ofta stött på samma sak. Kristen- dom – det är sång, spel, goda vänner, kafferep,

strängmusik, böner, suckar, predikningar, hal-lelujarop, begravnningar, barndop, konfirmander, vigslar, kyrkor och altartavlor – men mycket sällan allvarlig diskussion om vad som egentligen sägs i texten. Hur många känner egentligen till läran om kropparnas uppståndelse? Och ändå dras den i trosbekännelsen. Det stiger ett sövande mummel ur predikstolarna. Få människor har verkligen läst bibeln i dess helhet och det gäller enligt min erfarenhet även aktiva kristna. Granlund var en ensam själ.

Det finns naturligtvis en rad orsaker till detta. I denna artikel tänker jag inte diskutera den stora frågan varför ungdomen mellan 15 och 18 år i en liten västmanländsk stad var så oengagerad i tidens frågor på det tidiga 60-talet. Jag är ingen romanförfattare. Här räcker det att konstatera att en av orsakerna till Granlunds problem säkert låg i själva bibeltexten.

1917 års bibel är nog ett av de svagaste översättningsarbeten som någonsin presterats. När det skrivs om bibelöversättning så brukar handböckerna säga om Olaus Petris översättning från 1500-talet att den gav oss svenskan som skriftspråk och om den så kallade Karl den tolfte bibel att dess kärva språk bär fram innehållet i texten. Men 1917 års bibel är enligt rätt samstämmiga uppfattningar en platt konstighet, resultatet av egendomliga kompromisser.

Trots föregångarens uselhet har den nya översättningen av Nya Testamentet som kom i fjol fått en del kritik för att göra oss "urarva" genom att ta bort "klassiska citat" och för att använda ett "vardagsbetonat" språk som inte lämpar sig i "liturgiska sammanhang" m m.

Dessa invändningar är enligt min mening fullkomligt oberättigade och jag anser dessutom att det är av stor vikt att diskutera den nya bibelöversättningen i Förr och Nu, som är en tidskrift för en folks kultur. Den nya översättningen ingår nämligen – till skillnad från 1917 års bibel – i en god svensk tradition.

Svenskan har, som skriftspråk, till skillnad från tex franskan aldrig varit utsatt för en terror från en språkkonservande överhet. Kanslispåskottet och byråkratspråket är visserligen ett elände vi får dras med i utredningar och

på blanketter eller kanske i vissa tidningar. Men detta språk är trots allt ett rätt avgränsat administrativt fackspråk. Det har aldrig dominerat den riktiga litteraturen. Sedan Olaus Petris dagar har det svenska skrivna språket, i all synnerhet det skönlitterära språket, tvingats att följa den talade och av folket använda svenskan. Detta har inte skett utan strid. I en intressant skrift till Ivar Lo-Johanssons 75-årsdag, *Allt det spännande finns hos arbetarklassen*, diskuterades detta bl a av Jan Stolpe som också hänvisade till ett resonemang som förts av Jan Myrdal. En av de centrala punkterna i detta resonemang är att man kan säga att Strindberg genom sitt geniala bruk av *modern* språk säkrar detta som instrument för en folklig litteratur. Strindberg kunde anses "vulgär" av förment bildade från hans samtid men han röjde därmed vägen för arbetarförfattarna. Man kan kanske tillägga att det är betecknande att det genomfördes genomgripande stavningsreformer kring sekelskiftet. Bakom dessa låg liberala krafter, representanter för småfolk av olika slag.

I samma skrift visade Nils Andersson hur situationen är den motsatta i Frankrike. En starkt centralt placerad akademi och andra språkkonservande krafter har där lyckats bevara skriftspråket genom seklerna. Detta har naturligtvis också sina fördelar. En *bildad* fransman läser rätt obehindrat texter från 1600-talet. Men nackdelarna ur demokratisk synpunkt är mycket stora. Fransmännen i genmen har svårt att stava det egna språket. Skriftspråket är så till den grad olik det talade att det om har ett eget tempus för verben som aldrig används i modern talad franska. Det finns inte heller en folklig litterär tradition i Frankrike på samma sätt som det finns en sådan i Sverige. Strindberg och arbetarförfattarna är ju huvudfrånan i modern svensk litteratur. Nyestetister kan rasa hur mycket de vill över detta faktum, men de kan aldrig ändra på det.

Och här är det dags att återknyta till den nya bibelöversättningen. 1917 års bibel var som sagt en usel kompromiss. Man försökte där rädda kvar en del citat från de tidigare översättningarna och för att texten då inte skulle

halta blev man tvungen att över hela linjen införa ett högrävande "litterärt" språk som från början var konstruerat och alltså stendött. Man använde inte bara pluralformer som sedan 1917 sedan länge utgått ur talspråket och som börjat försvinna ur skriftspråket, utan man lade också till högrävande konstruktioner som uppenbart *plagerade* "ålderdomlighet". Mest iögonfallande är säkerligen bruket av pronominet I ("I ären jordens salt") som 1917 möjligtvis användes av ett fåtal svenskar som pratade dialekt. När använder Strindberg ordet I?

Resultatet var katastrofalt. 1917 års bibel blev oläsbar om man menar att man utan dechifferingsarbete kunde ta sig in till textens kärna. Detta syns särskilt i Markusevangeliet som ju kanske är en av Nya Testamentets få originaltexter. Jag har alltid gillat det evangeliet. Det handlar ju om ett ögonvittne. Det finns mycket lite av teologi och "litteratur" i denna text. I stället andas den rakt igenom årtusendena: "Så här var det enligt min erfarenhet. Jag såg det på detta sätt."

Men vilket arbete det var för mig som 15-åring att komma ner till denna kärna i texten. Slå upp en vanlig bibel och se själv! Och här kommer den nya bibelöversättningen in. Den bygger nämligen konsekvent på modernt språk. Man har fullständigt övergett tanken på att bevara "klassiska citat". Man har gjort en översättning efter samma principer som man idag översätter andra antika grekiska texter, t ex av Platon eller Aristofanes. Resultatet är lysande. Direktheten i Markusevangeliet behövs inte längre skalas fram ur en högrävan-de text och den starkt polemiska fräna tonen i Pauli brev är nu alldeles tydlig för läsaren:

Ni kom bra iväg. Vem har nu hejdat er, så att ni inte lyssnar till sanningen? Den ni har

lyssnat till är inte han som kallade er. Lite surdeg och hela degen jäser. Jag tror på Herren och litar på att ni inte skall ändra tänkesätt. Men den som försöker ställa till förvirring bland er får ta sin dom, vem han än är. Bröder, om jag fortfarande predikar omskärkelse, varför är jag då ständigt förföljd? Då är ju det anstötliga i korset borta. De borde skära av sig alltihop, dessa som sprider oro bland er. (Galaterbrevet 5:e kap.)

Ingen kan längre bortse från att Paulus verkar uppretad och ingen kan låta ord som dessa bli bakgrundsmusik. Fördelarna är uppenbara. De kristna kommer att tvingas ta ställning till vad de egentligen tror på. Och vi andra kommer att ha lättare att läsa bibeln och därmed komma i direktkontakt med en rad tankar som är centrala i vår kultur oavsett om vi instämmer i dem eller inte. Det blir åter möjligt för svenska folket att läsa bibeln.

Men det är kanske bäst att lägga in en brasklapp. Mitt resonemang förutsätter trots allt att skolorna skall fortsätta lära ungdomar att läsa innan till. Videobiblar är en värre styggelse än usla biblar.

Till slut kan man ställa frågan om denna översättning, trots sina stora förtjänster är värd de kostnader som bibelkommissionen drar? Sverige tycks märkligt nog ha råd med en rätt stor bibelkommission, men inte med t ex en nationalencyklopedi. Svaret på denna fråga är förstås att vi egentligen inte har råd att vara utan någondera. Kostnaderna är ju försumbara i jämförelse med nästan alla andra poster i landets budget. Och en industri- och kulturturnation kan i längden inte överleva utan att vidmakthålla såväl klassiska texter som encyklopediskt vetande.

Mondän reflex

av Lars Andrée

■ PÅ SPANING EFTER DEN TID SOM FLYTT är den svenska titeln på Marcel Prousts romanverk *A LA RECHERCHE DU TEMPS PERDU*. Marcel Proust (1871–1922) påbörjade romanen 1907 och ägnade resten av sitt liv åt att fullborda den. Originalutgivningen av *PÅ SPANING EFTER DEN TID SOM FLYTT* påbörjades 1913, men den sista delen utkom inte förrän 1927, fem år efter författarens död. Den hör till de stora romanerna under 1900-talet. Lars Andrée redovisar här sin läsning av den.

Röd-svarta boken, tisdag 30 december 1980, 00.30:

Till höger om mig står sex gröna band Marcel Proust *PÅ SPANING EFTER DEN TID SOM FLYTT*. Innan det nya året vridit sig in i sina första månader har de 2 583 sidorna blivit mina.

"Men i samma ögonblick som det med kak-smulor blandade téet rörde vid min gom, spratt jag till, på helspänn inför något ovanligt som försiggick inom mig. En härlig lustkänsla hade fyllt mig; den var helt fristående och jag hade intet begrepp om vad som orsakade den." (I:48)

Téet och kakan, lindblomstéet och madeleinerkakan, ger Marcel en minnesglimt. Han minns hur han i tidig barndom druckit té och ätit kakor hos sin mormor.

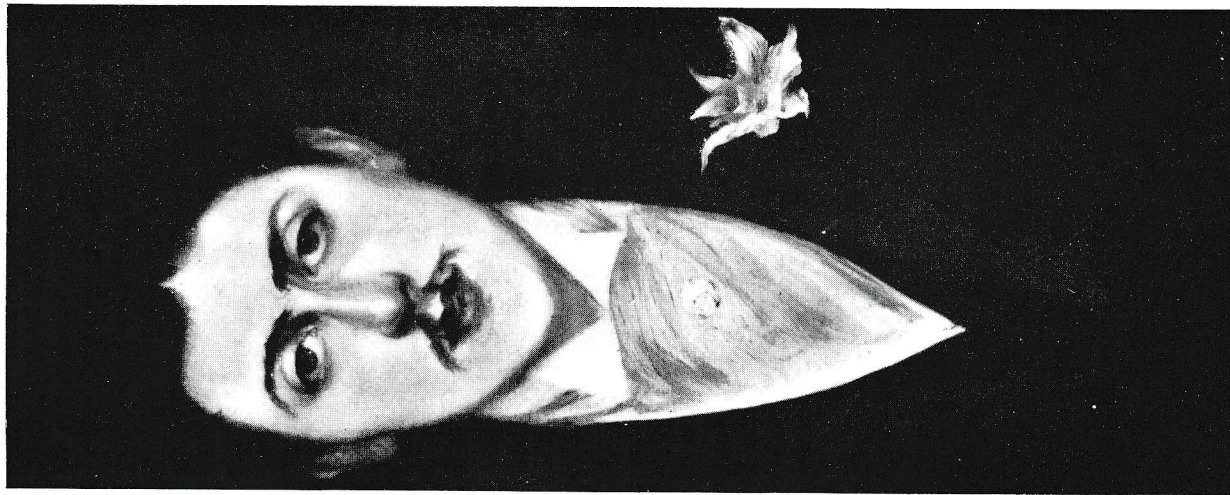
I smaksensationen föds en tidlös känsla; Marcel upplever hur den sammanfaller med

hans egen existens. Ur den återskapar han sin barndom och sitt liv.

Endast det spontana minnet kan ge honom denna vision. Den rationella erinringen, den medvetna eftertanken, är hotfull för honom: "Han förundrade sig över sitt minnes fruktansvärda, nyskapande förmåga." (I:359) I hägkomsten kan vi inte utesluta våra negativa erfarenheter.

I första bandet av *PÅ SPANING EFTER DEN TID SOM FLYTT* återberättar Marcel historien om Swanns kärlek till kokotten Odette. Sedan Swann drabbats av sin passion hamnade han utanför societetslivet som därmed "tedde sig som en serie tavlor för honom". (I:316)

På samma sätt som Monets vision av katedralen i Rouen förändras av ljusets skiftningar omdanas Prousts människor, inte av ljuset men av tiden. Marcel Proust hänger upp en rad

Marcel Proust levde själv sitt liv mondänt. Men i den mondäna ståndpunkten ingick "att visa förakt för allting som var mondänt" (VII:305). Det ger en paradoxal självkännedom.

med bilder bredvid varandra. De är alla förvillande lika: små förskjutningar ger nyansskillnaderna.

II

Röd-svarta boken, tisdag 17 februari 1981, 21.00:

Brottstycke ur tff-samtal:

– Proust? Där finns bara kärlek hit och dit. Det är ju jolmigt! Jag läste det i början av 70-talet, på svenska. Men jag läste kanske dåligt på den tiden. Nu läser jag ännu en gång t ex Thomas Mann och upplever det smetigt med alla blonda, kalla och stela, som ställs mot de mörka, varma och konstnärliga. Men om tio år tycker jag väl att jag läst dåligt nu.

Men när läser man *Bra*? Perspektivet förskjuts genom tiden. Snart framträder en ny bild.

Andra bandet utspelar sig vid tiden för Dreyfusprocessen i Frankrike. Den fungerar som katalysator. Det mondäna livet förskjuts en aning. Till en början är societeten automatiskt mot Dreyfus, men sedan svänger man över till den nya och mer opportuna ståndpunkten.

Åsiktsförändringen gäller *en* fråga, men åsiktsbytet drar med sig en hel uppsättning av attityder. Den hela tiden latent antisemitismen, som under Dreyfusprocessen blommade upp, trängs åter undan. Marcel skriver: "Denna nya inställning av kaleidoskopet är en följd av vad en filosof skulle kalla en kriterieförändring." (II:88)

I samma band överger Marcel sin kärlek till Gilberte och riktar sin uppmärksamhet mot Albertine. Han ser henne vid havet och den anblicken lägger sig som en hinna över deras kommande möten. Också kärleken låter oss uppleva en "kriterieförändring". Känslorna riktas åt ett nytt håll, från den ena personen till den andra, och allt blir annorlunda.

III

Röd-svarta boken, måndag 9 mars 1981, 00.30:

Förvandlingen är endast skenbar: "Man arbetar ständigt på att ge form åt sitt liv, men därvid kopierar man ofrivilligt dragen hos den

person man är och inte hos den man skulle vilja vara." (III:172)

Proust låter människorna plagiera sig själva. Konturerna blir oskarpa medan kärnan framträder alltmer mörk och svart. Det som i början framstår som en rolig detalj i personligheten blir efter ett årtionde stelt och låst manér.

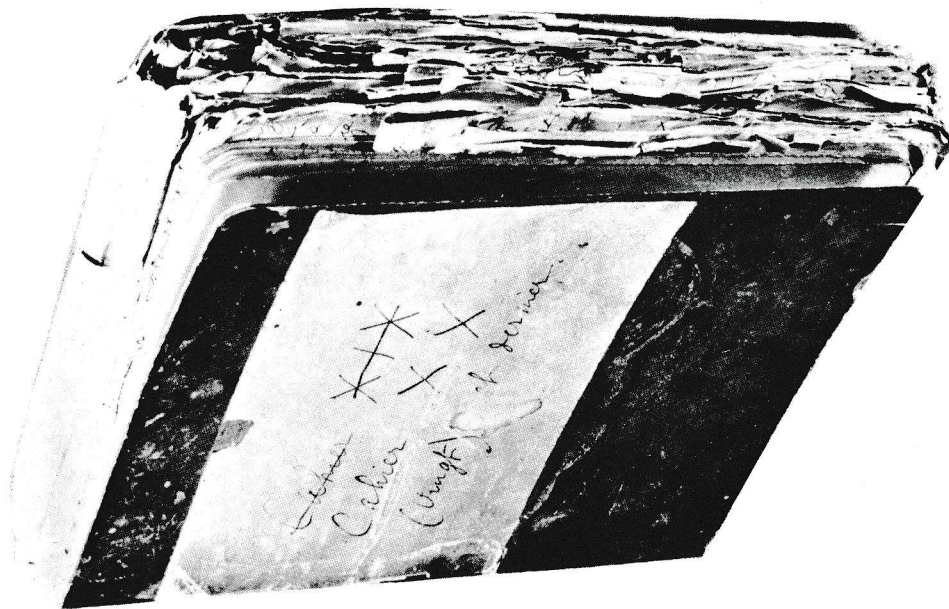
Den första förälskelsen bestämmer de följande kärleksupplevelserna, som blir till en rad av upprepningar. Odette, Gilberte och Albertine älskas enligt samma mönster: tränad, brånad, svartsjuka och förlorat paradiset.

IV-V

Röd-svarta boken, torsdag 19 mars 1981, 00.30:

Den sociala miljön i Prousts *PÅ SPANING EFTER DEN TID SOM FLYTT* ligger högt upp inom samhället men inte allra högst upp. Besluten silas ner in i grupperna. Under dem finns ett tomrum:

"Jag hade ännu inte fattat i hur hög grad den lilla klicken format alla sina 'habituéer' efter samma mönster, så att de, väntande på perongen och till yttermera visso skrudade i full middagsornat, omedelbart igenkändes på en

Proust uppger att sista kapitlet i sista bandet skrevs omedelbart efter det första kapitlet i första bandet. Med hjälp av ett löslbladssystem växer hela tiden berättelsen fram med utvikingar och tillägg.

viss säkerhet och obesvärad elegans i hållningen, och på sin blick som gled över den simpla mängdens täta rader liksom över ett tomrum där ingenting tilldrar sig uppmärksamheten, spanande efter någon stamgäst som tagit tåget vid en föregående station och redan glittrande vid tanken på det väntande samtalat." (IV:252)

Prousts språk brer inte ut sig. Det vävs ihop. Den ena tanken hakar fast vid den andra. Varje mening är tätt slutet och lämnar endast i förbigående sin information. Här: människorna utanför den lilla eliten saknar värde.

Två sidor varar initialmotståndet. Sedan är man prisgiven. Osynligt ligger revorna utspridda.

VI

Röd-svarta boken, torsdag 18 april 1981, 00.30:

Och Proust bänder upp mitt språk – eller – och Proust vrider ur min världsbild – eller – och Proust förvandlar människorna runt mig – eller – och Proust ställer mig vid sidan om min bild.

Röd-svarta boken, vykortstext:

Amiens, torsdag 25 juni 1981.

Hej BJ!

Proust och Amiens och de små träfigurererna.¹ Solen skiner och apropå ljug får du fint Proustcitat:

"Le mensonge est essentiel à l'humanité. Il y joue peut-être un aussi grand rôle que la recherche du plaisir, et d'ailleurs est commandé par cette recherche. On ment pour protéger son plaisir, ou son honneur si la divulgation du plaisir est contraire à l'honneur. On ment toute sa vie, même, surtout, peut-être seulement, à ceux qui nous aiment." (Folio VII:266)⁴

Allt låter ju värre på franska!

Hälsningar från oss tre.

Röd-svarta boken, vykortstext, suddig:

Amiens, 26 juni 1981.

BJ!

Regnet öser fortfarande ner! Tältet flyter bort. Vi vandrar kring i katedralen. Lilla Erik, Marianne och jag glufsar i oss madeleinekakor ur stora påsar (ungefär som svenska muffins

förpackade som kanelnäckor) men får ändå ingen uppenbarelse. Munkstolarna i koret snidade 1508–1519. Tusentals små trägubbar (& qv) hoppar ut ur trä't. Fan tro't, men de syns mig mer realistiska än Prousts marionetter!

Hälsningar L, M, E.

VII

Röd-svarta boken, torsdag den 18 mars, 1982, 18.00:

Första bandet i den svenska utgåvan av Proust utkom 1964, sjunde och sista kommer i morgon. 18 år har Gunnel Vallqvist arbetat med översättningen.

Helt märkligt sammanfaller fullbordandet med att våra nuvarande mondäna kottierier söker driva fram en "kriterieförändring" inom svensk litteratur. De brölar stridsropet: "Bort från realismen."

Proust menar att vi ser med konsten. Vår verklighetsuppfattning präglas av de konstnärliga bilder vi har omkring oss. Men konsten förändras: "Så föds med varje epok en ny realism i reaktion mot den konst man tidigare beundrat." (VII:40) På så sätt ger oss konsten verkligheten men inte tvärtom.

Öppet kritiserar Proust den som tolkar konstverket som ett direkt uttryck för konstnärens ambitioner. Konstverket äger en självständighet gentemot sin skapare.

Den konst som utger sig för att vara realistisk ger oss enligt Proust endast ytan – skenet. I själva verket döljer den verkligheten.

Men från dessa båda punkter finns ingen automatik som leder till en icke realistisk ambition.

I sista bandet återknyter Marcel till den upplevelse han hade i samband med madeleinekakan och téet. En rad liknande visioner utgör koncipieringen av hela romanen. Första och sista delen skapas samtidigt men mellan dem finns en epok i förfall.

Liksom Kant anser Marcel att verkligheten ytterst är oss otillgänglig. Också minnet, som är beroende av våra erfarenheter, blir därför tillfälligt och förgångligt. Endast i den spontant framkallade känslan kan vi nå en verklig upplevelse.

Vårt medvetande är belamrat av tid och

rum. Marcel's känsla står utanför hans eget medvetande. Den är helt religiös – en uppenbarelse av det rena jaget, jaget i sig självt.

Blott och bart i dessa benådade situationer förmår vi skapa riktiga konstverk och undslippa verklighetens lögn:

"Lögnen är nödvändig för mänskligheten. Den spelar en kanske lika stor roll som driften till lust och dikteras för övrigt av denna drift, man ljuger för att skydda sin lust, eller sin

heder, ifall hedern skulle bli lidande på att lusten blir känd. Man ljuger för hela sitt liv, till och med, framför allt, kanske enbart, för dem som älskar en." (VI:184)

Röd-svarta boken, fredag den 19 mars 1982, 00.15:

Är det i samordningen mellan mondänt livsmönster och indirekt språk som realismen uppstår? Låt se MONDÄNT SPRÅK?⁵

Marcel Proust

Noter:

1. Siffrorna inom parentes anger band och sida i den svenska utgåvan av På spaning efter den tid som flytt. (7 band 1964–1982 Bonniers) 8:e bandet är ett appendix som innehåller resuméer, och ett samlat person- och ortnamnsregister. Det är mycket användbart men en stor risk är att det styr analysen av verket. Många trådar försvinner i registret.
2. Claude Monet (1840–1926) en av de främsta föredarna för den franska impressionismen. Åren 1892–1894 målade han drygt 20 visioner av katedralen i Rouen. Samma motiv men olika ljus ger helt nya bilder. De har namn som t ex Katedralen i Rouen, porten, grått väder och Katedralen i Rouen, porten, klart solsken. Det finns ett direkt samband mellan Monet, impressionismen och

3. Proust På spaning efter den tid som flytt. Längst fram i koret i katedralen i Amiens finns munkstolarna. De är snidade 1508–1519. Mer än 3 650 helt individualiserade figurer träder fram och illustrerar berättelser ur bibeln. Materialet är ek, stilen är sengotisk. 1904 utkom Prousts översättning av den engelske konsthistorikern John Ruskins La Bible d'Amiens. Figureernas realism uppstår i en kombination av två stilarter projicerade på verkliga modeller.
4. Gunnel Vallqvists utmärkta översättning blir tydlig då man söker den franska motsvarigheten. Citatet nedan är en ordgrann översättning där såväl satsrytm som meningsbyggnad överförs till svenska. Se nedan i artikeln för översättning.
5. I en kommande artikel MONDÄNT SPRÅK skall jag belysa problemet.

Dikter

av Jan Kunicki

under en lång tid

under en lång tid
utomlands
har jag tänkt på
Polen
fast jag tycker om ett enkelt liv
en flickas glädje
en kvinnas yrkesstolthet
om träd sol det avlägsna ljudet
från en arbetsplats

under en lång tid
utomlands
har jag tänkt på
landets befrielsekrig
uppror mot förtryckarna
fast jag tycker bara
om fred
duvornas flykt mot den blåa himlen

utanför mitt fönster lyser solen
över den fredliga polska jorden

Besök

Det var fuktigt i skyddsrummet
golvet var av cement och väggarna
var kalla. Vi bodde i
skyddsrummet

jag hade glömt hur grönskan
gräset träden såg ut.
Jag tyckte om honom
den ryske officeren
som brukade
hälsa på oss
för över trettio år sedan
om våren
1945.

Han lekte med mig
jag lärde mig
hans språk
några uttryck
det andra det var
skratt gester.
En dag kom han bara
för att säga adjö.
Han skulle vidare
till fronten.

En av många
ur befrielsearmén
på vägen
mot Berlin
våren
1945.

Ett porträtt

Den 18 juni 1941 avrättades
Withold Hulewicz
polsk poet
född 1895 i Poznan-trakten
som då
sedan delningarnas tid
hörde till Tyska riket
Han blev skjuten av nazi-
tyskar i ett krig
Hulewicz var fram till 1918
tysk undersåde och soldat
under de fyra åren
vid västfronten
Han var Rilkes vän, Beethovens
biograf, tolkade Goethe, Kleist,
Thomas Mann, Max Brod

Fronten

Man kan gå ut
ur skyddsrummet
Det är fortfarande kallt
snön ligger på marken
luften är ljusare solen
glittrar mot snöstjärnorna
Kanonernas dova dån
bortom horisonten Ryska "Kukuruzjnik"
flygplan med två vingar släpper
bomber mot Citadellet och järnvägen
där de nazityska trupperna
försvarar sig Det var februari 1945
Jag är ute vid husets ena vinkel
träffas av ett splitter

1945

Befrielsen kom från öster
1945

För att bygga upp staden behövdes:
500 000 000 tegel
17 000 000 taktegel
123 000 ton cement
77 000 ton kalk
1 000 000 m³ fönsterglas
230 000 m³ trääd
dessutom
järn, stål, färg osv
O människoliv du oförstörbara!
Och floden rinner mot väster.

Jan Kunicki presenterar sig själv så här: född
1 juni 1938 i Toscana (Italien).
Fadern, Stefan Kunicki. Läkare. Mot-
ståndsmän under kriget 1939-1945. Socialist.
Före 1939 medlem av PPS (Polska Partia Soc-
jalistyczna).

Torterad av Gestapo, SS, och våren 1945 av
den sovjetiska säkerhetstjänsten NKVD. Jag
är sk krigsdrabbat barn.

Detta kommer att betyda en del för min
diktning.

1956 studentexamen i Warszawa. Hade
tänkt läsa medicin, men började samma år
läsa arkitektur. Målade.

Vid sidan om teaterstudier.
Aktiv i 1956 års polska revolutionära stu-
dentrörelse.

Landsflykt 1961 på grund av repressalier.
I exil sedan 1961: bosatt i Lund. Köpen-
hamn. Paris. Rom. Belgrad.

Fil lic vid Lunds universitet.
1964 grundare av Vietnamkommitté i Syd-
sverige. Aktiv i Vietnamrörelsen.

Översättare till svenska av (huvudsakligen)
polsk och vietnamesisk skönlitteratur.
Arbetade med diverse försörjningsjobb. Se-
nast - och för närvarande - på en restaurang.

Dikter

av Bengt Berg

– om poesi

Poesin är betydelsebärande och fylld av sammanhang, som en fågelkväll. Eller tidtabell

Poesin är en tunn rök med vars hjälp du kan leta dig fram till elden

Poesin är/kan vara ett vapen – inte bara för poeter

Poesin: syrenernas spegelbild i vattenbaljan vid husknuten, men framförallt stenen som utplånar denna bild – plask!

Poesin är självens c-vitamin, potatisens grodd, gruskornet i det väloljade samhällsmaskineriet, den vara som låter sig mombeläggas först i andra hand.

Sommaren, punkter

Sommaren som språkkurs: det är bara att härma lövsångaren

Sommaren som samtalsämne: det är bara att lyssna på vädret

Sommaren som tågförseening: det är bara att vänta – snart är det höst!

Hösten som minnesalbum: fotografier ur björknåver,

myggsvärmar och röda kanotklungor på älven,

skrovliga ytor under stora lugna träd. Sommaren som ryggsäck sommaren som vandringsvind förbi försurad sjö

sommaren

som cykeldäck och avgasrör, sommaren som sommar, fiolmusik på data, sommaren som snabbköpskassa, sommaren som senap saft och eftertänksamhet,

sommaren som utredning

och schlager, som vinterdröm, turistbojkott

sommaren som svalt örngott, solstänk

runt en mjärde som kastas i,

sommaren

som somnardikt, sensomnardikt,

sommaren som språkkurs: det är bara att öppna näbben –

O, detta land av obotligt ägande, kompromisser och sviktande välstånd med makten utlokaliserad och sked i Vacker Hand

*Sommaren på väg genom sitt eget hjärta
Vinden sliter i skjortorna*

Det är den tid på året när SMHI får allt större inflytande över våra morgondagsvisioner

Inne på fågelholkarna ett herrans liv, uppe bland trädskronorna demonstrerar göktytan sitt effektiva komoflage

Dags för skymningsreflexioner – och regnvattensbaljor, myggsvärmar och osänkbara gädddrag – om såna bara finnes!

Husmanskosten är gasoluppvärmd, pilsnern nästan ljummen: tvåmanstält och NesCafe, lärksträng ner till blåklintsrågen. Huttande simskolebarn intill 16-gradigt vatten

Var sommar har nog av sitt eget klorofyll – mera harts till stråken!

*Bengt Berg är poet och bosatt i Värmland.
Han har gett ut flera diktsamlingar. De dikter
som Förr och Nu publicerar här ingår i Den
blå containern som utkommer i höst.*

”En medkännande och pessimistisk dikt”

av Anders Björnsson

■ Artikelförfattaren gör en kommentar till Bo Bergmans dikt ”Arbetare” (1906)

Romain Rolland säger någonstans i sitt stora arbete om Beethoven att man i Beethovens verk ska leta förgäves efter element av rent folklig tonkonst. Omdömet är träffande men inte täckande. Man behöver bara lyssna till de sex temata och variationer för flöjt och piano *Op 105*, som bygger på irländska, skotska och österrikiska folkvisor, för att inse att inte ens denne titan stod främmande för de breda lagrens musik.

I Bo Bergmans senare diktning – och här tänker jag främst på hans 30- och 40-talspoesi – får eviga mänskliga värden och stora historiska gestalter (Giordano Bruno, Erasmus av Rotterdam, just Beethoven) stå som symboler i striden mot tidens onda makter. Men vägen dit var besvärlig. Marionettfilosofin, defaitismen från debuteringen (1903) hade en enastående motståndskraft: den motstod den unga arbetarrörelsens framväxt, den kunde få

bekräftelse i världskrigets meningslösa mördande. Först på gamla dar får framtidstron fotfäste i Bo Bergmans tänkande.

Och ändå är detta bara delvis sant. Ingrid Gavelius Renvik har talat om seklets första decennium som en period för Bo Bergman att närma sig verkligheten (*Bo Bergmans tidigare lyrik*. Stockholm 1966). Han – bildningsaristokraten – får gradvis upp ögonen för sociala fenomen, för arbetarnas eländiga situation. Naturligtvis finns det begränsningar i uppvaknandet: ”Särskilt intresserad av arbetarnas kamp för bättre villkor var han inte”, skriver Renvik. ”Inget öppet ställningstagande men en tydlig sympati på avstånd.”

Dikten ”Arbetare” (ur samlingen *En människa*, 1912) speglar den här dubbelheten ganska väl. Här finns rena återklanger från arbetsfolkets egen fatabur – man tänker kanske främst på likheten med härmningsramsor, baxarvisor

och halarvisor i omkvädet (se Mats Rehnbergs dokumentation i *Hejarn borrar, släggan slår!*. Svensk folkdiktning kring arbetslivet. 1980). Bland rent litterära förebilder, även stilistiskt, står väl närmast Frödings ”Den gamla goda tiden”.

Bo Bergmans ”Arbetare” är en både medkännande och pessimistisk dikt. Det intressanta är att arbetarkollektivet – anonymt och missförstått? javisst! – gör nedslag också i en diktning som ännu befinner sig långt från den sociala och politiska kampens centrum.

Arbetare

av Bo Bergman

Det flammaren eld där vi stå
i sotet med nackar som nicka.
Vi släpa och slita och slå
och hamra och hacka och sticka.
Åhi, tralala,
åho, det går bra,
åhej, håll i och dra,
det är långt till mat och dricka.

Och bälgarna blåsa i kapp,
och ugnarna steka och skålla.
Vi svettras vid kran och tapp.
Vi trampa som djur i en fälla.
Åhi, tralala,
åho, det går bra,
åhej, håll i och dra,
så länge ben och armar hålla.

Hör hjulen och visslornas rop
och hatet som dunkar i hopen,
men allting tar slut i en grop,
och änden på visan är snopen.
Åhi, tralala,
åho, det går bra,
åhej, håll i och dra,
så dra vi oss fram till gropen.

Folkbildning – ingen självklarhet

av *Sven O Bergkvist*

■ Författaren Sven O Bergkvist skriver om folkbildningens betydelse. Utgångspunkten är en aktuell studiehandledning från Brevskolan – *Boken i Rörelsen. Ett sätt att läsa böcker*. Litteratur och folkbildning – det är heller inte i dag någon självklarhet...

Den ekonomiska kapitalismen har under tidernas lopp varit synligare i sina vådor och konsekvenser än den andliga – för jämsides har det ju hela tiden funnits en andlig kapitalism som varit ett verktyg för de beslutna att hålla folket nere och på plats. De andliga kapitalisterna med dess fogdar och predikanter – som visste bäst och som dikterade vad människor skulle tänka och tycka – har arbetat med väl så cyniska metoder som sin ekonomiske tvilling. Ofta har de gått hand i hand. Det har varit en gemensam angelägenhet att hindra folkets stora flertal från att ha några åsikter – för åsikter kunde ju leda till krav.

Man kan ta det här med folkbildningen. Den har minnsann aldrig varit någon självklarhet. Rätten för alla medborgare att i tal och skrift fritt få framföra sina åsikter, kritisera och ifrågasätta betraktas i dag som en omistlig förutsättning för demokratisk opinionsbildning.

Men det var inte länge sedan den rätten var en illusion. Inom kyrkan, den härskande klassen och inom andra konservativa kretsar uttryckte man en uppenbar rädsla för att ge arbetarklassen fri tillgång till böcker och bildning och därigenom bättre möjligheter att påverka samhällsutvecklingen och sin egen situation.

Fattiga behövde ingen bildning, kunde det heta under förra seklet. Karaktäristiskt för denna syn på folkets bildningsbehov är ett yttrande som fölls vid ett sammanträde med "Föreningen till utspridande av nyttig läsning i Carlstads stift" år 1839. Talaren påpekade vid tillfället att "viktiga frågor hafva förevarit, nemligen huruvida den med enklare kroppsarbete sysselsatta samhällsklassen ägde rätt till erhållande af mera kunskaper än det lilla mått, hvilket hittills varit dess del. Man har satt ifråga, huruvida ett ökat kunskapsförråd vore för denna medborgareklass nyttig, och följakt-

ligen om ett sådant vore för samhället som helt betraktat gagneligt. Man har till och med satt ifråga huruvida en vidgad kunskapskrets vore för den lägre arbetarklassen ens möjlig."

Talaren var för egen del helt klar i sin uppfattning: Det enda man kunde begära av "de lägre" var "en klar insigt af sin egen personliga ringhet och en däraf följande förnöjsamhet med sin ringa lott – att han må kunna till den bättre lottade och högre stående blicka upp utan afund, tvärtom med vördnad och frivillig undergivenhet..."

Citatet återges i en liten aktuell studiehandledning, *Boken i Rörelsen. Ett sätt att läsa böcker*, som distribueras av Brevskolan.

Tydligare kan väl inte "de andliga kapitalisternas" cyniska översitteri sammanfattas: "de lägre" behöver ingen kultur, de ska arbeta i sitt anletes svett och vara snälla och känna vördnad och undergivenhet för de "bättre lottade" och "de högre" – det är i alla fall de som vet bäst och som har ansvaret för att samhället utvecklas i den rätta riktningen, dvs ur deras synpunkt sett.

Sockenbiblioteket

Men något skulle de väl ändå ha, dessa stackars underutvecklade arbetare och hjon, och det fanns ju redan i mitten av 1800-talet sockenbibliotek för de läskunniga och de var också öppna för "de lågstående". Biblioteken var dock inte speciellt lättåtkomliga. Ofta bestod de av ett skåp i sakristian och böckerna lånades sällan ut gratis. En årslåneavgift kunde fastställas till 16 skilling Banko – vilket betydde 48 öre som var mycket pengar vid förra seklets mitt.

Och vad fanns det då för läsbart på dessa bibliotek? De praktiska skrifterna dominerade klart. Hälften bestod av typen "500 beprövade huskurer" och "Om fårskötsel – eller den kloke och förståndige fågubben". Skönlitterära böcker var det skralt med. Fanns sådana överhuvudtaget hade de ofta en moraliserande tendens. Ett exempel: "Svenske bonden framställd i sin förbättrade och försämrade gestalt, genom berättelser ur 2:ne bröders lefnad af hvilka den ene var ett mönster och den andre en skamfläck för sitt stånd, till nöjsam och

nyttig läsning för allmogen."

Sådan var alltså vad man hade att erbjuda – knappast något "färligt" och "omstörtande" ur de besuttnas synpunkt. "De andliga kapitalisterna" visste hur långt de vågade gå i sin kulturella välvilja till folket – det gällde att hålla tyglarna hårt och inte väcka tankar som kanske skulle rubba det bestående samhället och därmed de besuttnas självtagna privilegier.

Strindberg lånades mest

Det här hör till bilden som bakgrund när man i dag sysslar med frågor som rör litteratur och folkbildning. Det finns naturligtvis en hel del annat som också bör noteras. Med industrialismen började de liberala och socialistiska idéerna göra sig gällande. Under senare delen av 1800-talet växte arbetarföreningsbibliotek fram. Det innebar en breddning av bokbeståndet, inte minst i fråga om skönlitteratur. Nu kunde man låna verk av August Blanche, Björnsterne Björnson och Henrik Ibsen – för att bara nämna några namn. Men Strindberg var portförfjuden på många håll ännu så länge...

Under 1880-talets början skapade arbetar-rörelsens organisationer egna små bibliotek. I Stockholm skapades minst tre bibliotek med en klar socialdemokratisk orientering. Därmed fick arbetarna möjlighet att låna mer aktuella böcker med radikal och ideologisk prägel. Det kunde gälla skönlitteratur, historiska verk och samhällsorienterande skrifter. Och nu kom faktiskt också Strindberg med i bilden... Hans böcker lånades utan jämförelse mest och lästes flitigt.

Vad spelade då statsmakterna för roll i det här skedet? Praktiskt taget ingen, vare sig i fråga om bibliotek och folkbildning. Först 1912 övernåms motviljan – då beslöt riksdagen att bidrag skulle utgå till studiecirklarnas bokinköp under förutsättning att böckerna efter cirkelarnas avslutning överlämnades till ett bibliotek, som tillhörde ett riksförbund med minst 20 000 medlemmar. En förutsättning var också att man köpt böcker för 6 000 kronor. Men försiktigheten var fortfarande stor från dem som makten hade. Cirkelarna fick inte köpa vilka böcker som helst. De skulle väljas "i

enlighet med af Statsmyndighet utgifven katalog, hvarigenom med all önskvärd tydlighet betonas, att föreningen erhåller anslaget i egenskap af biblioteksförening och ej i egenskap av politisk eller religiös förening."

ABF bildades

Trots förbehållen hade beslutet sin betydelse. Det ledde också till att ABF bildades och att ABF-biblioteken startade. Ofta var det till att börja med små och bristfälliga bibliotek, ofta i form av ett bokskåp i Folkets hus eller godtemplarlokalen.

Men nog hade dessa bibliotek sin betydelse, även om boken också i fortsättningen var något ouppnåeligt för det stora flertalet människor, särskilt på landsbygden, där man vid sidan av bibeln och katekesen fick nöja sig med Åhlén och Holms postorderkatalog – som för många kunde vara nog så intressant och betydelsefull, även om man inte hade råd att

"skriva efter" det man önskade och behövde...

ABF- och studiebiblioteken avvecklades efter hand som de kommunala biblioteken byggdes ut och förstärktes. Det skulle emellertid dröja till 1970 innan biblioteksverksamheten helt var i kommunernas händer. Detta betydde givetvis bättre och aktuella utbud av böcker, service genom specialutbildad personal, ändamålsenligare lokaler etc. Men reformen hade också nackdelar med sig: boken kom på längre avstånd från arbetarklassens människor, som följde inte sig hemma i bibliotekens labyrinter och som inte var lediga på dess speciella öppettider.

Arbetsplatsbiblioteken har under senare år kommit till som komplement. Men nu blåser det som bekant "ekonomiskt snåla vindar", kommunerna är inte beredda att ställa upp och svårigheterna har börjat hoppa sig när det gäller kultursektorn överhuvudtaget. Litteratur och folkbildning – det är heller inte i dag någon självklarhet...

T S Eliot om katter

av *Gun Kessle*

■ Den som själv är kattmänniska märker att Eliot var en av de få som begrep katter, skriver Gun Kessle om De knepiga katternas bok.

Som nobelpristagare tillhör T S Eliot de mest mörkblått konservativa och som kulturprofet var han så reaktionär att när man skulle spela honom i Stockholm efter kriget skrev de radikala att man borde hissa pestflaggan över teatern. Han är naturligtvis också en av modernismens stora förgrundsfigurer. Men det här är en underbart trevlig bok att läsa.

Han publicerade den år 1939 för att driva med sina kritiker. Han är själv den gamle prelle till katt "Old Possum" som sitter på Bentley's teckning på sid 6 i den här boken. Men för både barn och vuxna kan man vara glad över boken och den som själv är kattmänniska mär-

ker att Eliot var en av de få som begrep katter. Britt G Hallqvists översättning är en fin nydiktning på svenska.

Det Eliot skriver i öppningsdikten är det klokaste som sagts om det märkliga i att katter tar sig olika namn. Först det dagliga hemmanamnet... Morran, för min katt. Och sedan det fina namnet... Kurremurr, för min katt. Och att det är katten som bestämmer detta på något sätt är det bara Eliot som beskrivit vad jag vet. T(homas) S(tearns) Eliot. DE KNEPIGA KATTERNAS BOK. Illustrerad av Nicolas Bentley. Övers Britt G Hallqvist. 58 s. Trevi 1981. Pris: ca 43:– ISBN 91-7160-562-2

BOKANMÄLNINGAR

Ansvärgiva:
Lars Andrée och Marianne Fors
Fridhemsgatan 46 B
852 42 Söndsvall
Tel. 060-11 70 24

AFGHANISTAN OCKUPERAT. Dokument och vittnesmål från Afghanistantribunalen i Stockholm 1-3 maj 1981. Övers Anna och Sture Pyk, Anette Rydström, Jan Stolpe. 175 s. Ordfront och Arbetsgruppen för Afghanistantribunalen 1982. Pris: ca 58:-.

ISBN 91-7324-157-1

1967 organiserade den då 95-åriga filosofen Bertrand Russell Russelltribunalen om Vietnam i Stockholm. Denna tribunal, sedan omdöpt till Folkens Permanenta Tribunal, har behandlat många konflikter.

1981 var det åter dags att samlas i Stockholm. Nu behandlades Sovjets ockupation av Afghanistan. I vittnesmål berättade afghaner om den ryska ockupationen, om systematisk tortyr och massgravar, om flygbombningen av Herat som krävde 10 000 liv, om plastminor och napalm. I tribunalen redogjordes också för Afghanistans historia och samhällsstruktur. Tribunalen fick stort upplysnings- och informationsvärde och visade att det finns en befrielse i Afghanistan.

Tribunalens domslut konstaterar att Sovjetunionens regering gjort sig skyldig till brott mot den internationella freden. De viktigaste vittnesmålen och tribunalens dom finns i boken "Afghanistan ockuperat". Det är en sorgligt viktig bok.

Sovjet ut ur Afghanistan!

Staffan Glassel

Ill: Kaj Stuart-Beck

Per Ahlmark. **ÖVERLEVA.** 91 s. Bonniers 1982. Pris: ca 72:-.

ISBN 91-0-045472-9

Som poet röjer Ahlmark sårbarhet och känslighet, ja en närhet till paniken eller åtminstone desperation inför livssituationen. Han visar fram den lögnaktiga dubbelheten i det offentliga livet som antingen leder till känslor eliminerad buffelhud eller, i sällsynta fall, som Ahlmarks eget, till sårighet.

Han beskriver ett kärleksförhållande, med dess uppgång, stormar och fall, och han skriver dikter om maktlöshet och om ångest, om rädslo och om livslögn, om längtan efter stillhet och om levandets omöjliga villkor.

Det är stort anlagt och enstaka dikter bär, medan flertalet är överraskande vaga och ungefärliga: en svepande gest som slutar i en uddlöshet.

"Överleva" är inte kändispoesi, men Ahlmark är än så länge mer kändis än poet.

Per Helge

Samuel Beckett. **SÄLLSKAP.** Övers Percival. 96 s. AWE/Gebers 1981. Pris: ca 62:-.

ISBN 91-20-06533-7

"I ensamhet är du ingen", sa Ekelöf. Hos Beckett tvärtom: allt det du är, och vad du än är, det är du i ensamhet.

"Sällskap" Becketts senaste prosatext, från 1980, demonstrar människans jakobsbrottning med den ende guden sig själv. Allt försigår på en mörk scen, endast tillfälligt upplyst av minnesbilder och scener ur livet. Någon ligger ensam i mörkret och lyssnar till en röst som talar till honom, eller till någon annan. Det handlar om hans liv, eller någon annans. Sammanhang antyds och glider undan. Skeendet växlar, förutsättningarna omprövas och förändras. Allt utspelas i någons medvetande, ett beck(ett)svar människorum, genomkorsat av den svarta humorns ännu svartare blixtrar. En svart bok, alltså, men klar och paradoxalt nog stundtals upplyftande.

Per Helge

Gösta Bergman. **NYA ORD MED HISTORIA.** 230 s. prisma 1981. Pris: ca 94:-.

ISBN 91-518-1350-3

I årtionden har språkprofessor Gösta Bergman försett Dagens Nyheters läsare med noter om ordhistoria. Nu har åter igen omkring 400 av dessa samlats i en bok. Det är lärt och välskrivet. Men språkhistoria på detta vis blir inte mer än nöjsam kurios, särskilt som här saknas orienterande inledning om det svenska ordförrådets uppbyggnad och historia. I bästa fall blir boken ett komplement till en etymologisk ordbok eller en stimulan till mer systematiska studier, t ex av Bergmans egen utmärta och lättillgängliga "Kortfattad svensk språkhistoria".

Olle Josephson

J D Bernal. **VETENSKAPENS HISTORIA.** Band 1 Vetenskapen uppstår. Övers Gunnar Gällmo. Förford Per Sörbom. Ill 337 s. Band 2 Den vetenskapliga och den industriella revolutionen. Övers Richard Matz. Förford Per Sörbom. Ill. 346 s. Gidlunds 1982. Pris: ca 157:- per band.

ISBN 91-7021-369-0
91-7021-370-4

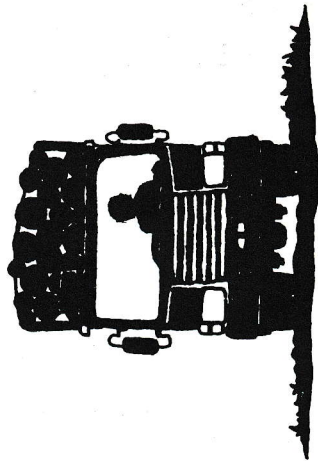
J D Bernal var en intressant idéhistoriker. Han var inte traditionell humanist utan aktiv naturvetenskapsman (kristallografi), väl insatt i samhällsvetenskap, filosofi och historia. Han var marxist.

Det är en stor kulturhändelse att Bernals stora verk från 50-talet, "Science in History", nu översatts till svenska. Verket ger en bred skildring av vetenskapens samband med samhällslivet genom historien från stenåldern till 1800-talets slut.

Per Sörbom påpekar i förordet att marxister kan bli krystade när de lämnat överblicket för detaljstudiet. Detta gäller även Bernal som också idylliserar forskningens villkor under socialismen. "Vetenskapens historia" är alltså en startpunkt för diskussion, inte en kanon.

Översättningen är hygglig. Korrekturfel skämmer trycket. Skyll inte på datorn! Den lyder order.

Svante Svensson

EN BOK OM OCH TILL GUNNAR STRÄNG. Sammanställd av Frans Nilsson. Medverkande: Tore Browaldh, Per Eckerberg, Tage Erlander, Lennart Geijer, Sven Jerstedt, Anna-Greta Leijon, Ivar Johansson, Erik Lundberg, Gösta Netzerén, Olof Palme, Gustaf von Platen, Ahmed Ben Salah, Karl Vennberg, Pierre Vinde. 181 s. Tiden 1981. Pris: ca 84:-.

ISBN 91-550-2569-2
ISBN 91-550-2656-7

Huvudföran i svensk arbetarrörelse har fyllt sjuttiofem och biflödena har brustit ut i middagstal. Här framläggs legenden om Sträng i fjorton versioner. Anekdoterna är desamma. Man kallar honom gärna "Rikshushållaren". Ett par bidrag vill lite mer. Så ekonomen Erik Lundbergs som uppehåller sig vid finanspolitikens utformning 1956-1976, då Sträng satte sin prägel på regeringens hela ekonomiska politik. I övrigt blomstrar historierna som det skall vara på födelsedagsuppvaktningar. Den 25-åriga riksbudsmannen i Lantarbetarförbundet stegade nyvald in till ordföranden CA Falk, som röstat emot, och frågade vad han nu skulle göra. - Har du låtit dig väljas måste du väl för fan veta vad du skall göra, sa Falk strävt. Men det står en cykel på gården...

Stive Raadik

Anthony Burgess. JORDISKA MAKTER. Övers. Caj Lundgren. 595 s. Brombergs 1981. Pris: ca 165:-.

ISBN 91-7608-063-3

I Burgess senaste bok möter vi en homosexuell författare, Kenneth Toomey, som på sin 81-årsdag ser tillbaka på sitt liv och sin litterära karriär. Romanens tema är pampigt; moral och metafysik, Ondskan och Oskulden - men

Burgess strävar ständigt efter att förankra sina resonemang och abstraktioner i de konkreta världshändelser som passerar. I myllret av människor runt huvudpersonen framträder prästen, sedemera påven, Carlo Campanati - Toomeys motpol och andlige opponent. Toomey, framgångsrik men habil författare, presenterar kompromissen mellan det jordiska och den mänskliga naturen; Campanati företrodd Gud, den religiösa synpunkten och - Maken.

Burgess verk är märkligt i flera avseenden och imponerande i sin envetna diagnos av vad man på gammalt metafysiskt maner kunde kalla "ondskans problem" men det moraliska och konstnärliga sluttrycket blir ändå inte helt tillfredsställande.

Kent Begler

Sven Delblanc. SAMUELS BOK. 384 s. Bonniers 1981. Pris: ca 140:-.

ISBN 91-04-05259-9

En mörk nederlagshistoria - ändå så uppbygglig eftersom orden blottlägger.

Amerikaemigranten Samuel Eriksson återvänder till Sverige med en prästexamen. På båten träffar han Cecilia. De gifter sig och får barn. Därefter slutar Samuels livsbana oavbrutet nedåt. Den amerikanska prästexamen duger inte. Pastor Eriksson sjunker till byskolläraren Mäster Samuel; misslyckas och blir Tok-Sam som inspärras på dårhus. Samma öde drabbar sonen Abel. Varför?

Båda är alltför veka och andligt hungrande. Därför stöts de ut både av den korruperade överheten och den brödfödsslitande och oförstående menigheten.

Framställningen bygger på Delblancs egen släkthistoria. Detta förhållande bidrar säkert till denna *annorlunda* Delblancroman. Borta är ironierna, burleskerierna, distansen... Nu går han närmare, engagerar sig i gestalterna; beskriver dem ömt, men enkelt och öppet för att ge dem fullständig rättvisa. En utveckling?

Pär Gustafsson

Mao Dun. MIDNATT I SHANGHAI. Del 1. Övers. Lennart Lundberg. 255 s. Ordfront 1981. Pris: ca 120:-.

ISBN 91-7324-162-8

Mao Dun, Folkrepubliken Kinas förste kulturminister, skrev sin mest kända roman 1931-32. Han skildrar en miljö han väl kände.

Handlingen kretsar kring den ganska osympatiske nationelle kapitalisten Wu Sunfu. Herr Wu har många jämn i elden. Samtidigt som han spekulerar i regeringsobligationer och intrigerar till höger och vänster, hotar arbetarna vid hans silkespinneri med maskningsaktioner och kommunisterna börjar få kontroll över hans hemby. Vi anar även utländska intressenter och kompradorer som söker knäcka den nationella industrin.

Mao Dun ger oss en tydlig bild av hur den gamla samhällsstrukturen under inbördeskriget var stadd i upplösning.

Översättaren har tecknat en kort läsvärd bakgrund.

Ann-Katrin Lennartsson

Lars Eriksson. BILDER. 72 s. Bildförlaget Öppna Ögon 1981. Pris: ca 64:-.

ISBN 91-85906-05-0

"Bilder" är en konstbok med ett sextiotal träsnitt av grafikern Lars Eriksson, bra reproducerade. Det är svartvita bilder där ljuset byggs upp av träsnittets smala framristade vita linjer. Man kan kalla dem lyriska, de arbetar på samma sätt som skriven poesi med det förtäta de ögonblicket och det oväntade mötet mellan två företeelser. Där finns ofta fragment av äldre konst eller av fotografier, men självständigt använda och inte kallt collageaktigt inbyggda i bilden. Det är bilder från stadsmiljöer, översvämmade skogar, tolkningar i bild av Brecht och Gogol, interiörer i skarpt motljus, osv. Trots olika teman bildar de tillsammans en helhet. En fin bilderbok som rekommenderas till alla grafik- och bildintresserade.

Ulla Wennberg

Uno Florén (red). SVENSKA CITAT från biskop Thomas till Tage Danielsson. 182 s. Natur och Kultur 1981. Pris: ca 155:-.

ISBN 91-27-01107-0

I Uno Floréns "Svenska citat" finns, i en blandning av de mest kända ställena från vår litteratur och Floréns egna favoriter, 10 000 citat från cirka 300 svenska författare. Kortast är "Ordning och leda" (Rita Tornborg), och längre än sex strofer ur Asplunds "Hjältarna" blir aldrig ett citat. Citaten är ordnade efter författarnamn, och sakregistret är så kort och ofullständigt att boken knappast kan användas som uppslagsbok. Källhänvisningarna efter varje citat är ofullständiga och gäller inte alltid originalupplagan.

Olle Josefsson

Per Anders Fogelström. VÄVARNAS BARN. En roman från Stockholm på 1700-talet. 400 s. Bonniers 1981. Pris: ca 125:-.

ISBN 91-0-045227-0

Med "Vävarnas barn" har Fogelström fortsatt sitt arbete med att skildra Stockholm och dess invånare. Den här gången har han gått längre tillbaka i tiden än tidigare. Det är i 1700-talets Stockholm handlingen är förlagd och författaren låter oss möta manufakturernas arbetare, ett litet skilt av den tidens befolkning som inte låtit mycket tala om sig. De levde under omänskliga förhållanden på gränsen till svält.

Det är ett imponerande forskningsarbete som ligger bakom den här boken. Det finns också en särskild liten volym med kommentarer och noter att köpa om man är intresserad. I själva romanen vimlar det av detaljer och autentiska personer. Detta är bokens verkliga behållning, för tyvärr har Fogelström inte lyckats göra någon riktigt bra roman av sitt enormt fängslande material.

Lasse Sjöquist

EN FRI TIDNING. Arbetaren – syndikalistisk pressröst 60 år. Edvard Ramström, Torbjörn von Krogh, Carsten Nilsson och Ahto Uusk. 215 s. Federativ 1981. Pris: ca 92:– ISBN 91-85016-82-9

2 januari 1922 kom första numret av Arbetaren ut. Den frihetliga socialismens röst hörs fortfarande lika tydligt i Sverige. Lagom till 60-årsjubileet har SAC givit ut ett påkostat verk om sin tidning.

Boken innehåller å ena sidan faksimiler av viktiga artiklar genom åren (Sacco-Vanzettimorden, krigsåren, konflikterna mellan LO och SAC, 50-talets rättsröteaffärer och kärnkraftsomröstningen) och å andra sidan nyskriven text av några av tidningens viktigaste medarbetare.

Vid sidan av att vara en genomgång av Arbetaren i tiden är det välredigerade verket ett historiskt dokument som väl lämpar sig för studier av nutidshistoria.

"En fri tidning" är rikt illustrerad med främst foton och teckningar ur tidningens arkiv.

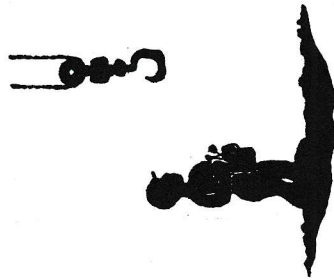
Matz Davidsson

Stephen Jay Gould. ALLTSEDAN DARWIN. Tankar kring evolutionen. Övers Lars Werdelin. 251 s. ALBA 1981. Pris: ca 65 kr. ISBN 91-7458-422-7

Vanföreställningen om människan som världens härskare i kraft av sin "högre" utvecklingsnivå, genom sitt politiska samhällsbyggande mot ständigt "högre" nivåer (feodalism-kapitalism-socialism), är spridd. Stephen Jay Goulds artiklar om Darwins tänkande och dess betydelse ger oss vapen mot denna metafysiska determinism, som ofta används för att i vetenskapens namn legitimera etablissemangets folkfientliga intressen. Sådana teorier, från Lombrosos kriminalbiologiska humbug över olika rasister till Koestlers aggressivitet och Morris' nakna apor, avslöjas av

Goulds knivskarpa polemik. Boken blir en hyllning till vår förmåga att tänka inte bara rätt utan också fritt. "Vi har skapat vår värld och vi kan förändra den".

Dennis Zackrisson

Luis Goytisolo. ÅTERSKEN. Roman. Övers Elisabeth Helms och Lars Hansson. 516 s. Rabén och Sjögren 1981. ISBN 91-29-54514-5

En fascinerande roman om en författares väg till sin uppgift via upplevelser i barndomen och ungdomen. På ett språk, som andas verklighet och närhet, skildrar författaren ett Barcelona av idag och igår, en stad med rötter i det romerska imperiet, då kallad Barcino, och sin familjs och släkts öden i denna stad.

Med Barcelona som fond får vi följa vår hjälte, eller antihjälte, Raul Ferrer Gaminde, i stort som smått. Upprorisk mot studentlivet och den akademiska miljön går han med i kommunistpartiet. Först efter många år av studier och politiska uppdrag som slutligen leder honom i fängelse, lämnar han partiet, övertygad om att det många gånger inskränkta och självuppfyllande partiarbetet tar skaparkraften ifrån honom och ej går att förena med författarskapet.

Annelie Jordahl

Erik Gustaf Geijer. OM VÅR TIDS INRE SAMHÄLLSFÖRHÅLLANDEN. Historiska skrifter i urval och med kommentar av Thorsten Nybom. 238 s. Tiden 1980. pris: ca 86:–. ISBN 91-550-2340-1

Tage Erlander har ofta uttryckt beundran för Geijer som observatör av skeenden i 1800-talets europeiska samhälle. Historikern Geijer "avföll" från konservatismen till liberalismen 1838; texterna i detta urval avspeglar denna brytning. En ny, mäktig, egenomsälgande medelklass och ett växande, egendomslöst, klassmedvetet proletariet är de viktigaste sociala grupperna i 1800-talets industrialiserade Europa, grupper som kräver sina politiska rättigheter. Småningom skulle, menade Geijer, en ny klasskamp bryta ut mellan medelklassen och proletariet.

Per Nyströms uppsats om Geijer från 1938 finns här omtryckt; tankar som är lika banbrytande som Geijers har efter hans föreläsningar 1844 av "stämpeldrängarna vid universitetet" ej fått vetenskaplig hallstämpel. Med rätta beklagade Nyströms lärare i Lund, Lauritz Weibull, att hans elev övergav den historiska vetenskapen för något så föga magistralt som en statssekreteraresyssla i Stockholm.

Åke Lindgren

Eskil Gustavsson. DE HÅRDA ÅREN. 169 s. Zindermans 1981. Pris: ca 73:–. ISBN 91 528 0363-5

Handlingen i Eskil Gustavssons "De hårda åren" tilldrar sig i mitten av 30-talet. Textilarbetaren David Andersson, som lämnar föräldrahemmet för att börja ett nytt arbete 50 mil bort, får pröva på hårt skiftarbete, träffa överlägsna direktörer och leva under knappa förhållanden. Men det finns även andra sidor som goda arbetskamrater och flickbekanta som gör dagarna ljusare. Det vilar en stolthet och framtidstro över huvudpersonen.

Eskil Gustavsson är en sent debuterande arbetarförfattare. Även i denna hans tredje roman återfinns arbetarromanens traditionella stoff. Sättet att hantera detta samt aktning för textilarbetaren och det självupplevda gör boken till en nöjsam läsning.

Barbro Sjöström

Espen Haavardsholm. DRIFT. Övers Johan Günther. 237 s. Alba 1981. Pris: ca 88:–. ISBN 91-7458-404-9

Erik Øste närmar sig de 35 när hans äktenskap spricker, läraryrket ger honom allt mindre och gamla världsbilder rämningar. Uppvuxen i en kommunistisk arbetarfamilj har han ingått i den revolutionära rörelsen sedan barnsben. Personliga upplevelser i DDR tillsammans med en allmän bild av öststaterna som en ny elits diktatur får honom att ta avstånd från detta system utan att han har något att sätta i dess ställe. "Drift" är en av flera romaner under senare år som försöker göra upp med "dogmatism" och "renlärighet" utan att lyckas särskilt väl. Det spår han nosar på – att grundfrågan gäller staten och makten över arbetet och arbetsresultat – lämnas snart till förmån för mer allmänt hållna resonemang om rättfärdighet och rättvisa, där den norska vardagen aldrig blir särskilt påträngande.

Åke Bergman

Osmo Hormia. DEN FINSKA LITTERATURENS HISTORIA FRÅN 1917. 203 s. Akademilitteratur, Jyväskylä 1982. Pris: ca 77:-.

ISBN 91-7410-151-X

Osmo Hormia behandlar huvudsakligen den finskspråkiga litteraturen från 1600-talet fram till 1917 med kortare översikter av den äldre litteraturen, bl a redovisas vilken inflytande den latinska litteraturen har haft. Varje period inleds med en litteraturhistorisk orienterande översikt innan enskilda författare och verk behandlas med biografiska upplysningar och litteraturanalyser. Boken är närmast att betrakta som en handbok och baserar sig huvudsakligen på redan utgivna standardverk, t ex "Suomen kirjallisuus".

Åke Bergman

Signe Höjer. MELLAN TVÅ VÄRLDSKRIG. 202 s. LT 1981. Pris: ca 115:-.

ISBN 91-36-01810-4

I den föregående memoarboken "Vägen till Hagalund" berättas om hur Signe och Axel Höjer bägge med borgerlig härkomst – kommer i kontakt med den svenska fattigdomen och med arbetarklassen. Efter Hagalundstiden flyttar de för en tioårsperiod till Skåne. Från dessa år, 1926-35, får vi nu ta del av Signe Höjers minnen.

Mängder av kända personligheter ur umgängeskretsen passerar revy i vänliga porträtt. Värma vardags- och familjebilder vävs samman med makarna Höjers samhällsengagerade aktiviteter.

Med ekonomin tryggad genom maken får Signe Höjer möjlighet att helhjärtat kämpa för sina sociala och pacifistiska ideal i socialdemokratiska kvinnoklubbar och i Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet.

Håkan Stølfer

I CHING förvandlingarnas eller växlingarnas bok. Förford Per Sörbom, Liselotte Weiss och Richard Wilhelm. Kommentarer och övers från kinesiska till tyska Richard Wilhelm. Övers från tyska Christina Tranmark Kossman. 343 s. Berghs 1981. Pris: ca 94:-.

ISBN 91-502-0600-1

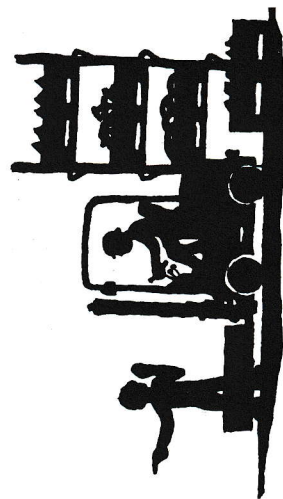
Richard Wilhelm började sitt arbete med förvandlingarnas bok redan före första världskriget. Per Sörbom redogör i sitt företal för hur synen på boken och dess tillkomst förändrats sedan dess.

Grundtanken i denna visdomsbok är förändring. "Liksom denna flod flyter allt fram dag och natt utan uppehåll" sade Konfucius. Inför livets alla skiften har så kineserna i minst två årtusenden sökt uttyda de 64 hexagrammen genom att rådfråga denna orakel- och visdomsbok.

Det är en kulturhistoriskt värdefull bok men det är knappast en bok man sträckerläser.

Den som idag vill leva sitt liv med stöd av bokens visdomsord får hjälp i Liselotte Weiss förord i förteckningen längst bak i boken.

Ann-Karin Lennartsson

Mogens Jacobsen. KL 24.05. Övers Lena Melin. 144 s. Arbetarkultur 1982. pris: ca 72:-

ISBN 91 7014 142 8

KL 24.05 är en framtidsroman som i dagboksform skildrar hur en grupp vetenskapsmän utforskar Antarktis. Den totala miljöförstöringen har ägt rum. Luften är så starkt stoft- och giftgasbemängd att solen är osynlig och radiovågor inte kan tränga genom etern. Inlandsisarna har smält och expeditionen befinner sig på bar mark.

Författaren är psykiater och har därför lagt ner störst möda på relationerna mellan expeditionsdeltagarna. Tyngdpunkten ligger på kritiken av en typ av vetenskapsmän som inte tar hänsyn till om forskningsresultaten gagnar mänskligheten. Dessa okritiska forskare har gett upphov till den i boken beskrivna miljökatastrofen.

Hans-Magnus Meincke

Ann-Lis Jeppsson. TANKAR TILL SALU. Genombrottsidéerna och de kommersiella biblioteken. 205 s. Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet. 13. 1981.

ISBN 91-506-0273-X

En doktorsavhandling som inte håller vad teln lovar. Större delen ägnas åt "kvinnans villkor" i A Fahlstedts, V Lindhés, A Wahlen-

bergs och M Roos' romaner, åt medelklasskvinnornas sociala och ekonomiska situation i allmänhet och de kvinnliga biblioteksägarnas i synnerhet.

Genombrottsidéerna reduceras till "kvinnofrågan". Och i övrigt är det mycket av spekulat, slarviga påståenden och dåligt underbyggda slutsatser. Ett helt kapitel ägnas åt bibliotekens kundkrets trots att inte en enda länejournal finns bevarad. Ett församlingsbibliotek får duga då författarinnan vill ge en bild av ett kommersiellt bibliotek. Avhandlingen är oanvändbar.

Är det den här klassen på dagens doktorsavhandlingar är det eländigt.

Marie-Louise Persson

Ingvar Johansson, Sven-Eric Liedman. POSITIVISM OCH MARXISM. 265 s. Norstedts 1981. Pris ca 93:-.

ISBN 91-1-813301-0

1972 utkom en bok som nu omarbetats. Det äldre upplagans avsnitt om kritisk teori har bortfallit; nu gäller det enbart positivism och marxism.

Boken är en introduktion och uppges vända sig till alla som är intresserade av vetenskap. Detta anspråk uppfylls endast av bokens första del – om positivismens utveckling från Carnap till Kuhn. Framställningen är stundom väl rapsodisk; man önskar exempelvis att Kuhns paradigmbegrepp underkastats en mer ingående prövning.

Under rubriken anglosaxisk vetenskapsteori återfinns även avsnitt om hermeneutik och strukturalism – egendomligt; dessa filosofier är varken anglosaxiska eller vetenskapsteoretiska i den mening ordet tidigare använts. Bortom de de inte fått ett eget kapitel?

Slut på klagan; boken är lättläst och klar i presentationen av olika filosofer. Dessutom är bägge delarna utrustade med rejäla litteraturlistor för vidare studier.

Kent Begler

Carl G Jung i samarbete med M L von Franz, Joseph L Henderson, Jolande Jacobi och Aniela Jaffé. **MÄNNISKAN OCH HENNES SYMBOLER.** Övers. Karin Stolpe. 320 s. Forum 1981. Pris: ca 92:--.

ISBN 91-7486-073-9
Jolande Jacobi, C.G. JUNGES PSYKOLOGI. Övers Alf Ahlberg. 194 s. Berghs 1981. Pris: ca 81:--.

ISBN 91-502-0573-0
Efter en tid, då uppburna, amerikanska teorier avlöst varann inom psykologin, har gamle Jung kommit till heders igen. De två senaste tillskotten på svenska bokmarknaden ger tillsammans en uttömmande lektion i hans analytiska psykologi.

Jungs eget bidrag, som utgör en tredjedel av ett slags antologi, blev hans sista arbete av betydelse. Det är också den klaraste och mest lättillgängliga av alla hans texter.

Författarens redogörelse för det omedvetna är en upptäcktsfärd in i människosjälens djupaste dunkel. Där finns en subjektiv och en objektiv värld av systematiska föreställningsskomplex. Brottskycken av dessa blossar upp i medvetandet via drömmarna.

Jolande Jacobi sammanfattar Jungs livsverk i en sakkunnig framställning, som inte utelämnar de dynamiska stegen i lärofaderns teori-bildning. Hon lyckas dessutom, och det till synes oavsiktligt, påvisa den väsentliga skillnaden mellan Freud och Jung, som inte alltid är så lätt att exakt fastställa.

Sten Hjalmarsson

Tadeusz Konwicki, LILLA APOKALYPSEN. Övers Christina Wollin. 252 s. Coeckelberghs 1981. Pris: ca 86:--.

ISBN 91-7640-203-7

"Lilla apokalypsen" är en något burlesk roman om en ond tid, ett försök att distansera sig till sjuttioalets polska verklighet och den oppositionella rörelse som även författaren

hamnat i (han hörde till de som internerades den 13 december) efter att ha varit officiellt hyllad.

I en situation, där "vi har blivit gamla, luften har gått ur oss medan vi tryckt och utgivit våra halvlegala bulletiner, tidskrifter och upp-rop...", försöker man hitta på något nytt och fräsch: bokens *jag* utses att bränna sig själv utanför kulturpalatset och den pågående partikongressen. Vi får följa huvudpersonen under denna dag av anfäktelser, som alltså är tänkt att bli hans sista, och lär oss under tiden en hel del om den polska verklighet som i värsta fall skulle ha kunnat framkalla en sådan desperat handling. Ändå skulle detta inte på långa vägar ha varit så överraskande som den faktiska utvecklingen de senaste två åren.

Lennart Ilke

Gunnar Kumlien. **DÅ OCH NU** - memoarer del II. 179 s. Askild & Kärnekull 1981. Pris: ca 125:--

ISBN 91-582-0362-1

Efter 40 år som korrespondent i Medelhavsområdet har Kumlien mycket att berätta från de skådeplatser som till stor del format vår nutidshistoria. Hämningslöst rör han sig mellan tid och rum i strävan att dra jämförelser och paralleller mellan de moderna religionskrigen, Ungern-revolten, Algeriets befrielse-krig, terrorismens Italien...

Hemvant och utan de stora orden redovisas personliga intryck som borde synas klara, men vilka följer svårare orsakssammanhang. Utan att tveka reder Kumlien ut dessa, vilket gör att man idag beklagar hans pensionering.

Denna personliga och lättlästa bok rekommenderas till dem som anser att situationen verkar förvirrande. Genom det stora perspektiv som förvärvat genom 40 års observerande, har Kumlien skrivit en historiebok om länderna kring Medelhavet.

Bosse Morgell

KVINNORNAS LITTERATURHISTORIA. Red Marie-Louise Ramnefalk och Anna Westberg. 475 s. Författarförlaget, 1981. Pris: ca 130:--

ISBN 91-7054-358-5

"Kvinnornas Litteraturhistoria" är det senaste tillskottet i Författarförlagets serie där författare skriver om andra författare. Samma kritik som har riktats mot de tidigare volymerna kan riktas mot den här: den är ojämn och det finns luckor. Här saknas text sådana namn som fru Lenngren och Karin Boye.

Man kan också fråga sig om det är motiverat med en essäsamling som just tar fasta på det kvinnliga. Flera av bidragen har en olustigt ideologiserande feministisk prägel, exempelvis Maria Bergom-Larssons Birgittauppsats.

Men här finns också fina, personligt hållna betraktelser över förbisedda författare. Ett av de bästa bidragen är Märta Tikkanens essä om Fredrika Runeberg, hustru till Johan Ludvig, Finlands nationalskald.

Eva Bäckstedt

Willy Kyrklund. **8 VARIATIONER.** Prisa. 122 s. Alba 1982. Pris: ca 72:--

ISBN 91-7458-464-2

Om det är möjligt att meningsfullt tala om frihet, nödvändighet, slump och tid, så gör Willy Kyrklund det. I "8 variationer" får den musikaliska strukturen bära fram texten, med språket försiktigt balanserande det naivt påträngande temat, tydligt och enkelt.

Det är brukligt att tala om det komplicerade i Kyrklunds texter och i "Den rätta känslan" från 1974 syntes delar även mig tökniga. Komplexiteten finns där också nu, men det är Goldbergvariationernas där klarheten är upplevelsen, liksom humorn och lyckan i orden. Jag tror att det är meningsfullt.

Bertil Jonsson

Sara Lidman. NABOTS STEN. 312 s. Bonniers 1981. Pris: ca 130:-

ISBN 91-0-045376-5

Sista (2) trilogidelen om den välsignelsebringande "jernbanans" byggande och kärleken mellan sockenstämmo-"ollöfarn" Didrik och "söndagsflickan" Anna-Stava.

Handlingen har begränsats. Författaren har fattat innerlig, lidelsefull kärlek till romanges-taltern, vilket förskjutit tonvikten från skeendets huvudlinje till en skuld- och samvetsproblematik.

Ännu ingen jernbana. Didriks "storson" svävar i livsfara eftersom Anna-Stava är torr. Då kommer pigan Hagar, mjölkstinn, men utan spädbarn (...ligger Nabot bakom?), till undsättning. Hagar blir outhärdlig och tar över.

I första boken förde Nabot en självhävdelsekamp med en stembumling, när Didrik kom och flyttade stenen. Björntjänsten drev Nabot i landsflykt. Episoden symboliserar nu Didriks moraliska ansvar för medmänniskorna; Nabots sten rullar tungt över romanens sista sidor, där ett undanhållet amerikabrev avslöjas: Nabot har tagit sitt liv. Hagar flyr.

Bäst är språket; samtidigt mustigt, dialektalt, bibliskt och poetiskt.

Pär Gustafsson

Klaus Mann. MEFISTO. Romanen om en karriärst i Tredje riket. Övers Roland Adlerberth. 372 s. Berghs 1981. Pris: ca 98:-

ISBN 91-502-0628-1

"Jag passar inte i en sådan här restaurang för kapitalistiska utsgare, tänkte han vredgat medan det vita vinet hällades upp åt honom."

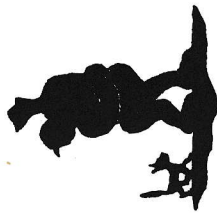
"Längtan efter berömmelsen – den stora berömmelsen borta i huvudstaden – gnagde i honom som en fysisk smärta."

"Stannar vi kvar utanför kan vi visserligen stå där och skälla maktlös, men kan inte utträta något alls."

Karriärsten i Manns roman är en radikal skådespelare som efter nazismens seger överger sin kommunistiska framtoning och blir teaterchef och leading star i Hitlers Tyskland. Han säljer sig åt nazismen inte av politisk övertygelse utan av feghet och äregirighet. Sitt värkande samvete dövar han bl a genom att i hemlighet bekosta en dödad kommunistgravsten.

Romanen skrevs i exil 1936. Så sent som 1968 var den förbjuden i Västtyskland.

Margareta Zetterström

Enel Melberg. MÅNBRUNNEN. 237 s. Hammarström & Åberg. 1981. Pris: ca 95:-

ISBN 91-7638-025-4

Jane Austen var en stor kvinnlig författare. Hennes styrka brukar anses ligga i att hon i sina romaner höll sig till sociala miljöer som hon själv kände utan och innan. Hennes personer känns därför aldrig konstruerade.

Konstruerat känns det däremot när Enel Melberg ger sig på att skriva dagbok åt en fattig flicka som inte bara är lesbisk utan också före detta knarkare. Konstruktionen förefaller vara nödvändig för att Melberg ska kunna föra fram en feminism som är så extrem att hon inte ens själv vill stå för den.

Denna ansträngda historia blir inte bättre för att dagboken kallas Törnrosas bok och att Melbergs alter ego får heta Rita Furumo.

Men Almqvist överlever väl:-

Eva Bäckstedt

MELLAN TVÅ VÄRLDAR. Prosaantologi med maoriförfattare. Övers Carin Hacking och Bengt Dagrin. Red Bengt Dagrin. 191 s. Författares Bokmaskin 1982. Pris: ca 40:-

ISBN 91-7328-291-X

Den mångsidige Dagrin presenterar tio för mig själv förut okända författare bland Nya Zeelands maorier och närstående. Hälften av bidden är skrivna exklusivt för denna antologi. Boken meddelar författarpresentationer och förklarar generöst ord och begrepp som eljest kunde försvåra läsningen. Litteraturförteckningen ger trådar att nysta vidare på. Den kunskapsförmedlande ambitionen är inte att ta miste på. Undertecknads obetydliga kringkapskaper avhåller från ett samlat omdöme. Jag upptäcker likväl med entusiasm, att här finns insikt och erfarenhet att vinna. Något för biblioteken, kan man gissa.

Siwe Raadik

Jan Mellhed. SNAPPHANELAND. Ill Björn Gidstam. 276 s. Settern 1981. Pris: ca 96:-

ISBN 91-7586-087-2

Jan Mellhed har tidigare gjort sig känd för två Snapphane-romaner: "Land i lägor" och "Korpen kraxar över åsen". Han räknas som en av våra mer betydande skildrare av 1600-talets snapphane-fejder. Detta understryker Mellhed med "Snapphaneland", där han samlat en mängd artiklar och uppsatser om snapphane-fejderna, men också om trakten av Hallandsåsen där snapphanarna var som mest aktiva. Mellhed belyser också flera av de traditioner och sägner om snapphanarna som lever kvar genom tiden.

Jag förmodar att bokens största betydelse är lokalhistorisk. Hembygdsintresserade från trakten bör ha stort utbyte av den. Den avslutade studiehandledningen understryker detta.

Björn Gidstam bidrar med teknade illustrationer av sedvandligt god klass.

Matz Davidsson

Germund Michanek. GUSTAF FRÖDINGS BREV. I. 1877-1891. Utgivna och kommenterade av Germund Michanek och Ingvald Rosénblad. 295 s. Bonniers 1981. Pris: ca 140:-

ISBN 91-0-045326-9

En (om än blygsam) följd av den samhälleliga ankdamms retarderande skenhetlighet vad gäller språket är rätten att låta fjättrade bublor stiga mot ytan. Som nu t ex Gustaf Frödings o censurerade brev. De första 173 bublorna är nu uppe. Resten aviseras.

Varje litteraturintresserad bör, och varje Frödingbeundrare är tvungen, ta del av dem. Epistlarna är avslöjande. För Fröding själv naturligtvis men också för dåtida blasfemiska samhälle med sitt hycklande och hymlande.

Mycket av det neutrotiska, dödslängtande, livsbejakande, sensuella, självvritoniska osv osv man känt, förstått eller annat i hans diktning får här sin förklaring.

Brev kan vara demaskerande, brev från skälvande, spröda och gråtande själar är det ofta, från Gustaf Fröding alltid.

Birger Andersson

Vilhelm Moberg. SMÅLÄNDSKT FOLKLIV. Uppsatser och berättelser från Vilhelm Mobergs ungdomsår, samlade och utgivna av Magnus von Platen. 114 s. LT 1982. Pris: ca 90:-

ISBN 91-36-01906-2

Småländskt Folkliv är ett urval av folklivsskildringar som Moberg skrev mest som tidningsartiklar under en lång tidsperiod. Han fascinerades av landsbygdsens seder, bruk och folketro och använde detta i många skönlitterära verk. Insamlandet av folklivsmaterial var dåtidens "grav där du står" och uppmuntrades av tidningar och folkrörelser.

Mest läsvärd är artiklarna "Skogsarbetare", "Dagsverkstorp" och "Backstugor" som ger en intressant inblick i klasserna vid bondesamhällets botten

Boken avslutas med en text av fil dr Bror Olsson från 1941: "Vilhelm Moberg – en folkloristisk studie i hans romaner".

Hans-Magnus Meincke

Svante Nordin. HISTORIA OCH VETENSKAP. En essä om marxismen, historicismen och humaniora. 199 s. Zenit 1981. Pris: ca 57:- ISBN 91-85876-16-X

Ett välformulerat inlägg i en aktuell debatt. Nordin är filosof. För honom har diskussionen om de humanistiska vetenskapernas teori, problem, metoder och uppgifter kommit att flyta samman med marxismens kris som världsåskådning och historieteori.

Nordin benär upp det historiefilosofiska tänkandets utveckling och försvarar dess ställning i humanistisk vetenskap. Han försöker förena romantikens språkbegrepp och historicismen i främst Gramscis tappning med en marxism där han utmönstrat tolkningen av marxismen som "ren" vetenskap.

För Nordin är gestaltning och syntes i historiestudiet lika nödvändig som källkritik och forskning kring enskilda fakta. Ja, en oskiljaktig del av dessa verksamheter. Filosofin organiserar verkligheten och ger historien dess mening.

För den som känner sig engagerad i dessa problem är det en uppslagsrik bok, på gränsen till vildvuxen.

Mats Miljand

Thomas Nydahl. ETT EGET LIV. Inferi 136 s. Pris: ca 64:-

ISBN 91-7492-032-4

Nydahl utkommer här med sin andra roman. Även denna gång står arbetarskildringen i centrum. Huvudpersonen Arne Kronvall är en politiskt ljumt intresserad arbetare, som ser framtids hoppet i sin nya föreläsning efter att tidstypiskt nog tröttnat på vänstern. Romanen förklarar i trovärdighet då Nydahl tex låter Arne åka till Albanien och diskutera revolutionen. Det var knappast hans typ som under sjuttioalet reste dit.

Nydahls ambitioner är stora, han skulle vinna på att bestämma sig vad han vill skildra:

arbetarskildring – uppgörelse – kärlekshistoria – inte allt på en gång. Men han måste också tänka över språket och stilen till nästa gång.

Barbro Sjöström

Åke Ohlmarks. ASASAGAN. 209 s. LT 1981. Pris: ca 130:-

ISBN 91-36-01847-3

Saga eller inte, detta är berättelserna om våra nordiska förfäders världsåskådning berättad i Ohlmarks tappning efter Snorres "Edda". Kvädernas dialoger har ersatts av modern prosa, vilket är ett lovvärt initiativ i dagar av sökandet efter rötter.

Tyvärr har inte Ohlmarks lyckats särskilt bra här.

Ohlmarks har velat visa på underhållningsvärdet i berättelserna om våra fornstora gudar, men misslyckats så tillvida att han i alltför hög grad velat påvisa gudarnas invecklade släktskap samt orters mytologiska härrörelse på bekostnad av Berättelserna. Underhållningen har fått stå tillbaks för det "akademiska".

Ortsnamn och släktskap hade kunnat förpassas till fotnoter eller till särskild avdelning/bok för den specialintresserade.

Boken har fått utformning/utseende av lärobok. Hoppas inte detta är avsiktligt, våra skolbarn kan behöva få uppleva dessa härligt storslagna historier utan att avskräckas.

Bosse Morgell

Anders Olsson. MÅLDEN MELLAN STENARN. Litterära essäer. 220 s. Bonniers 1981. Pris: ca 88:-

ISBN 91-0-045378-1

Fyra svenska poeter: Ekelöf, Norén, Bengt Emil Johnson och Sonnevi, två shakespeare-dramer "Kung Lear" och Rickard III" analyseras av Anders Olsson.

Texterna har varit avgörande för honom och i "Målden mellan stenarna" skriver han dem vidare. Han söker också formulera de teoretiska förutsättningarna för kritiken, dels i

syntesen mellan fenomenologi och strukturalism, dels i Jacques Derridas fragmentering och dekonstruktivism.

Den teoretiska diskussionen är central men mig främmande, då framför allt bärigheten i Derridas argument för konstverkets nödvändiga splittring och meningsspredning.

Nu är Anders Olsson en god läsare och han utvecklar fruktbart kritiken. Så i de teoretiskt minst problematiska Shakespeare-essäerna, så även i den fragmenterande Bengt Emil Johnson-läsningen där texten även primärt är dekonstruerad.

Berill Jonsson

Meyer Schapiro. MODERN KONST. 1800-talet och 1900-talet. Övers Leif Janzon, Nina Weibull. 318 s. Forum 1981. Pris: ca 150:-

ISBN 91-37-07734-1

Varför hade Cézanne så ofta äpplen i sina målningar? Det definitiva svaret på denna fråga ges i en nyutkommen konståb, skriven av den kände amerikanske konsthistorikern Schapiro. I sin bok presenterar han ett antal djupdykningar i den moderna konsten.

1800- och 1900-talets konst och konstdiskussioner levandegörs genom dryga dussinet valda studier. Schapiro behandlar motiv och teman hos konstnärer som van Gogh, Seurat, Chagall, Picasso och Cézanne. Han analyserar den abstrakta konsten och skriver i en intressant studie om Courbet och det folkliga bildspråket i Frankrike under 1800-talet.

Bildmaterialet, som delvis är i färg, är välvärd. Det är också en gediget kunnig presentation som Schapiro gör, men inte alltid så lättillgänglig.

Staffan Glassel

Jean-Jaques Servan-Schreiber. DEN GLOBALA UTMANINGEN. Övers Nils A Bengtsson och Jan Wahlén. 319 s. Brombergs 1981. Pris: ca 96:-.

ISBN 91-7608-065-X

Umaningen är tredje världens krav på en ny och rättvis internationell ordning. På nära håll får läsaren följa OPECs tillkomst och tilltagande betydelse, i en andra del ges typexempel på vilka problem länder som Zaire, Indien och Brasilien brottas med, liksom blir industriländernas beroende av Kaundas koppar, Irans olja osv belyst. Den tredje, mest omfattande, delen handlar om Japans ledande ställning i förnyelsen av industrisamhället. Hur kan japanerna räkna med en tillväxt i ekonomin på över 5 procent de närmaste åren – med förutsättningen att oljan – som man måste köpa – blir dubbelt så dyr fram till 1985? Läs och se efter. Författarens svar är inga fria spekulationer, även om man kan invända på många punkter.

Lasse Linusson

Veronika Strelerte. UNDER HÖGA TRÄD. Dikter i urval och tolkning av Pavils Johanssons, Juris Kronbergs och Veronika Strelerte. Förford Juris Kronbergs. 71 s. Fripress 1981. Pris: ca 39:-

ISBN 91-85590-21-5

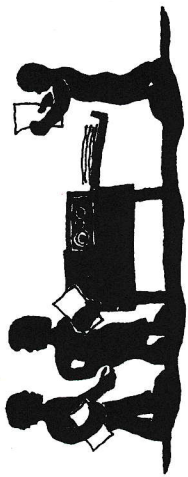
Strelerte föddes 1912 i Lettland, debuterade 1937, kom till Sverige 1945 och presenteras nu för första gången på svenska.

Strelerte äger romantikerms fulla rekvisita i attityder och ämnesval: naturupplevelsen, det flyktiga i tillvaron, avskedet, färdens, återkomsten och Reningstanken. Bäst till sin rätt kommer dikterna i hennes egna tolkningar.

Många dikter handlar om döden. Men jag blir inte klok på vad för sorts död det gäller. Vem, varför, hur? Döden som "ren" existentiell upplevelse?

Exillitteraturens ställning är svår. Författaren lever avskuren från sina naturliga band och utestängd från "världandets" kultur. Läsekretsens är begränsad. Poesin får lätt ett arkaiskt drag.

Mats Miljand

SVENSKA FOLKSAGOR. Band 1-2. Ill av Einar Norelius. Facs utg 435 s, 377 s. Gidlunds 1981. Pris: ca 96:- per band

ISBN 91-7021-315-1
ISBN 91-7021-317-8

I min hand har jag de två första banden av totalt fyra, vilka tillsammans innehåller de åtta band av "Svenska Folksagor" som ursprungligen utgavs 1939-1947. I första bandets första del - efter Sven Sederströms uppteckningar - finner vi välkända sagor som "Prins Hatt under jorden". Andra delen innehåller sagor från romantikens dagar upptecknade efter muntlig tradition under förra hälften av 1800-talet. Några av dem följer väl den muntliga traditionen medan andra utförts i ett mer konstlat maner i tidens litterära smak.

Att någon kunnat både berätta sagor i en muntlig tradition och skriva dem är sällsynt i litteraturhistorien. En sådan berättare var Mickel i Långhult, vars berättelser från 1843 och 1844 upptar andra bandets första del. Andra bandets andra del slutligen - efter profeten C F Cavallius' uppteckningar - innehåller många kända sagor, t ex "Den tappre skräddaren".

Det är en kulturell välgärning att återutge denna sagosamling och naturligtvis skall den finnas på varje kommunbibliotek.

Britta-Lena Jansson

Torbjörn Säfve. IVAN AGUELI. En roman om frihet. 300 s. Prisma 1981. Pris: ca 105:-
ISBN 91-518-1513-3

Nyskapande konstnär, politisk anarkist eller religionsforskare, som konverterar till islam. Vem var Ivan Agueli?

Hans "memoarer", skrivna och i vissa delar kompletterade av Torbjörn Säfve, ger inget entydigt svar. Agueli vägrar tidigt följa den anbefallda borgerliga karriärvägen. Anslutning till det stora kollektivets kamp är lika omöjlig. Han väljer en internationell bohem-tillvaro, som isolerar honom från svensk och slutligen även europeisk samtid.

Lars Andrée

STRINDBERG. Bok utgiven i samband med utställningen "Strindberg" på Kulturhuset i Stockholm 1981. Ill. 208 s. Liber 1981. Pris: ca 115:-

ISBN 91-38-90037-8

Antony Swerling. STRINDBERGS UNGDOMSÅR. En biografi. Övers Hans Levan-der. 261 s. Bonniers 1981. Pris: ca 140:-

ISBN 91-0-045328-5

Strindbergs egna ord bryter sig igenom varje verk om honom. Inte ens Lagercrantz lyckades reducera, tona ner eller förminska hädaren. Anthony Swerling har i "Strindbergs ungdomsår" ambitionen att finna en sann Strindberg utanför Strindbergs egna verk. Det är naturligtvis omöjligt. Swerlings läsvärda men rapsodiska och kompendieartade skildring har sin styrka i sammanställningen av citat. Strindbergs egen livstolkning pulserar.

Under de senaste decennierna har Strindberg etablerats som nationalförfattare, accepterad från vänster till höger. Strindbergsutställningen på Kulturhuset i Stockholm 1981 bekräftade det. Utställningskatalogen i några uppsatser god inblick i Strindbergs liv och verk: människan, journalisten, dramatikern, samhällskritikern osv. Allt mycket användbart. Strindbergs vackra dikt "Lokes smådelser" avslutar sammanställningen:

Tidens gudar, som jag smådat,
småda vill jag än en gång!
Tidens gudar, som jag hädat,
häda vill jag i en säng!

Klass- och rotlöshet bör inte förväxlas med frihet. Författaren är alltför fascinerad av huvudpersonen för att åstadkomma annat än en, visserligen lättläst och bitvis fängslande, roman om splittrad ansvarslöshet. Aguelis sju år som panislamitisk agitator blir i texten oförklarade.

Dennis Zachrisson

Christer Themptander. VÅRA VANLIGASTE ÖVERMÄN. Avslöjande närbilder. 48 s. Bildförlaget Öppna Ögon/Arbetarkultur 1981. Pris: ca 43:-

ISBN 91-85906-07-7
ISBN 91-7014-139-8

Herrar i kostym sjunker ner och ingår symbios med sina konstorstolar, reduceras till sina tandblänkande leenden, eller får tungan utbytt till slips. Alltså en mängd underhållande krumelurer, men efter några genombläddringar är boken färdigtittad. Christer Themptander har tidigare gjort en hel del lyckade satiriska bilder med sin teknik, fotomontaget. Men i de här bilderna tycker jag inte det blir mer än ett yttligt raljerande över maktthavarnas attribut, kostym, slips, attachéportfölj. Och i en del bilder går inte satiren fram därför att man helt enkelt inte kan identifiera vilken gubbe det ska vara. De här bilderna passar nog bättre som tidningsvinjetter än i den mer krävande bokförmen.

Ulla Wennberg

Peter Weiss. MOTSTÅNDETS ESTETIK. Roman. Band 3. Övers Ulrika Wallenström. 337 s. Arbetarkultur 1981. Pris: ca 110:-
ISBN 91-7014-136-3

Med ett tredje band avslutas trilogin om den huvudsakligen tyska och främst kommunistiska - antifascistiska motståndskampen. Den in-omtygs kampen och dess ohyggliga följder för otaliga aktivister präglar denna del, men även exilen i Sverige, dominerande i andra

boken, spelar sin roll, likaså framtidsfrågan: det demokratiska återuppbyggnadsarbetet i Tyskland i den - tyvärr inte bärkraftiga - enhetsfrontens anda. "Romanen" är en protest mot "hur snabbt glömskan alltid slöt sig kring dem som hade omkommit i striden" och mot "fienden, som förberedde sin fortlevnad under den kommande freden" och den vill visa att även konsten har en viktig funktion i den revolutionära befrielseprocessen. Detta utgör den na mångfacetterade men svårforcerade - dock välöversatta - "romans" aktualitet och bestående värde.

Två volymer om författarens intentioner och arbetssätt "Notizbücher 1971-1980: (edition suhrkamp, 1067, Frankfurt 1981) informerar om författarens intentioner och arbetssätt.

Martin Grass

Patrick White. FALLET TWYBORN. Övers Ingegärd martinell. 486 s. Forum 1981. Pris: ca 125:-

ISBN 91-37-07401-6

1973 års nobelpristagare, Patrick White, har ofta blivit överröst med gloria. Enastående, inlevelserik, fascinerande, djuplodande etc är epitet som brukat föregå den australiensiske författarens namn.

Lovorden kan förvisso få anses gälla också rubricerade utgåva.

På ett med djärva metaforer laddat språk har han spunnit en psykologiskt färgstark väv av trådar, ömsom grova som animalisk sensualism, ömsom tunna som drömmens skira spindelväv. Det imponerar stort.

Dock skulle värdet av denna tänkar- och skrivarmöda kunna bli något helt annat och större om författaren ägnade sig åt de problem som betyder något för mänskligheten i stort: miljöförstöringen, överbefolkningen, kapitalismen, kärnvapnens svartnande slagskugga... I stället för de existenser som travar in och ut i mrs Trists horhus, 84, Beckwith Street i London.

Birger Andersson

Vladimir N Vojnovits. TRONPRETENDENTEN. Soldaten Ivan Tjonkins nya äventyr. 316 s. Rabén & Sjögren 1981. Pris: ca 115:– ISBN 91-29-55193-5

I ett Sovjetunionen som just anfallits av Hitleryskland utspelar sig en farsartad satir. Ivan Tjonkin representerar ett folk som verkar stå helt främmande och frågande inför den styrande byråkrats göranden och låtanden, en korrumpierad byråkrati uppifrån och ner. Alla är rädda för alla – alla betraktas som potentiella landsförrädare. Det är en hejdlöst mörk bild Vojnovitj målar upp där den satiriska komiken blir den enda ljuspunkten. Tjonkin blir en lek-boll för tillfälligheternas spel i sin överlevnads-kamp. Boken slutar med att Tjonkin diskret smyger iväg från sin hemby, nu undan de tyska "befriarna", och vi kan förmodligen se fram emot ytterligare skildringar av Ivan Tjonkins odysseé bland sovjet-samhällets grynnor och skär.

Lasse Sjöquist

Marguerite Yourcenar. FROMMA MINNEN. Övers. Kerstin Hallén. 322 s. Forum 1981. Pris: ca 127:–

ISBN 97-37-07706-6

Marguerite Yourcenars mest kända verk är den historiska romanen "Hadrianus minnen". "Fromma minnen" är första delen i en självbiografisk trilogi. Även här går Yourcenar tillbaka till gångna tider. Med utgångspunkt i sin födelse letar hon sig tillbaka ända till 1300-talet och nystar sig sedan fram genom sin adliga släkt, främst moderns, för att slutligen återkomma till sin egen födelse.

Visst finns det en och annan kvickhet att glädjas åt, visst finns det fina observationer, men det förflutna blir aldrig riktigt närvarande. Ofta stannar författaren upp för länge vid en liten händelse och det blir aldrig någon fart över berättandet.

Yourcenars attityd till det framväxande moderna samhället, där jordklotet liknas vid en termittstack, syns mig alltför aristokratiskt föraktfull.

Marianne Fors

Tore Zetterholm. TIBET MELLAN BUDDHA OCH MARX. Ill. Foto Eva Seeberg och Tore Zetterholm. 176 s. Norstedts 1981. Pris: ca 165:–

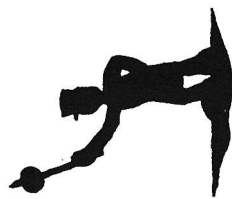
ISBN 91-1-811522-5

Enkelt och lättfattligt, men utan att överge sin beläsenhet, skildrar Tore Zetterholm Tibet. Han för ett samtal med sig själv om det han ser.

Tillsammans med de utmärkta bilderna ger "Tibet mellan Buddha och Marx", en god inblick i landet.

Centralt i skildringen är hela tiden resonemang om förhållandet mellan Kina och Tibet. Långsamt mognar ett ställningstagande fram.

Lars André

Klas Östergren. GIGANTERNAS BRUNN. 138 s. Förlags AB Radikal 1981. Pris: ca 48:–

ISBN 91-86168-07-X

Tre män ska gjuta en bunker i ett f d pensionat på Gotlands östkust. De super och spelar kort. Året är 1957 och in från kylan kommer Främlingen. Raol Wallenbergs chaufför i Budapest avsläppt från en polsk trälare efter tolv års fångläger eller en vanlig intern från dårhuset? Samvetet, eller idioten?

Kanske ville Klas Östergren skriva en populär idéroman (om människans frihet och ansvar). Men det går förstås inte. Skräplitteraturens schabloner och jargong tar gång på gång över. Han blandar i lite dunkelt om gott och ont och skuld och straff. Det blir en dålig röra, som mystifierar istället för att ge klarhet.

Marie-Louise Persson